

Z obsahu 3. čísla:**Recenzované články**

Proměny romské populace ve Sčítáních lidu, domů a bytů mezi lety 2001, 2011 a 2021
Tomáš Katrňák – Ivana Šimíková – Laura Fónadová

Citizens' Allowance Reform in Germany – an Opportunity for Women or a Threat to Public Finances
Katrin Steyer

Stravování seniorů v institucionální péči
Martina Němcová – Marcela Petrová Kafková

Knihy, které nezestárly

Jan Keller připomíná knihu „Boj o místa“

Informační servis

Design společenské transformace
Jiří Silný

Recenze

Mertl, Jan a kol.: Sociální politika (Praha: Wolters Kluwer, 2023)

Nedbálková, Kateřina: Tichá dřina: dělnictví a třída v továrně Baťa (Praha: Display, 2021)

FÓRUM

ODBORNÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

sociální politiky

Editorial

Recenzované články

Proměny romské populace ve Sčítáních lidu, domů a bytů mezi lety 2001, 2011 a 2021

Tomáš Katrňák – Ivana Šimíková – Laura Fónadová

Citizens' Allowance Reform in Germany - an Opportunity for Women or a Threat to Public Finances

Katrin Steyer

Stravování seniorů v institucionální péči

Martina Němcová – Marcela Petrová Kafková

1

2

6

15

Knihy, které nezestárly

Jan Keller připomíná knihu „Boj o místa“

20

Informační servis

Design společenské transformace

Jiří Silný

22

Recenze

Mertl, Jan a kol.: Sociální politika (Praha: Wolters Kluwer, 2023)

Miroslav Beblavý

23

Nedbálková, Kateřina: Tichá dřina: dělnictví a třída v továrně Baťa (Praha: Display, 2021)

Jan Mertl

24

Editorial

Reviewed articles

Changes in the Roma population according to the Population and Housing Censuses of 2001, 2011 and 2021

Tomáš Katrňák – Ivana Šimíková – Laura Fónadová

Citizens' Allowance Reform in Germany – an Opportunity for Women or a Threat to Public Finances

Katrin Steyer

Meals for seniors in institutional care

Martina Němcová – Marcela Petrová Kafková

1

2

6

15

Books that haven't aged

The battle for places

Jan Keller

20

Information service

The design of social transformation

Jiří Silný

22

Book reviews

Review of the book „Social policy“

Miroslav Beblavý

23

Review of the publication „Silent graft: labour and class in the Baťa factory“

Jan Mertl

24

For abstracts of the non-reviewed articles see the 3rd page of the cover.

Časopis je indexován v databázi **ERIH PLUS** (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences) a je zařazen Radou pro výzkum, vývoj a inovace do **Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR**.

FÓRUM sociální politiky je zařazeno i do elektronické databáze **CEEOL (Central and Eastern European Online Library)** – platformy globálně zpřístupňující společenskovední a humanitněvědní publikace ze střední, východní a jihovýchodní Evropy.

Informace pro autory

Obsahové zaměření časopisu: sociální problematika v nejširším vymezení. Časopis se skládá ze dvou částí. V první, tvořené rubrikou Recenzované články, jsou uveřejňovány pouze recenzované příspěvky. O zařazení do recenzované části časopisu rozhoduje redakční rada na základě výsledků recenzního řízení, které je oboustranně anonymní. Redakce v tomto směru provádí potřebné kroky. Autoři mohou nabízet články do obou částí, tj. do recenzované i nerecenzované části. Redakce přijímá pouze dosud nepublikované příspěvky. Autor by měl připojit úplnou kontaktní adresu včetně telefonního čísla a e-mailové adresy. Příspěvky zasílejte v elektronické podobě na adresu: petr.safarik@rilsa.cz.

Formální požadavky

Rukopis příspěvku do recenzované části (nejlépe v členění úvod, současný stav poznání, zkoumaná problematika a použité metody, výsledky, diskuse, závěr) o rozsahu zhruba 30 tisíc znaků včetně mezer v editoru MS Word musí vedle vlastního textu obsahovat 10–15řádkový abstrakt a klíčová slova, obojí v češtině a v angličtině. Grafy a obrázky musí být přizpůsobeny černobílému provedení (ve formátu excel skupinový sloupcový, ne prostorový). Připojeny musí být i jejich zdrojové soubory. Redakce provádí jazykovou úpravu textu.

Více viz: <https://www.rilsa.cz/casopis-fsp/>

FÓRUM

sociální politiky

odborný recenzovaný časopis

3/2023

Vydává Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Dělnická 213/12
170 00 Praha 7 – Holešovice
IČO 45773009

Facebook: <https://www.facebook.com/vyzkumnyustavprace>
LinkedIn: <https://cz.linkedin.com/company/vyzkumnyustavprace>
Twitter: https://twitter.com/RILSA_research

Šéfredaktor: PhDr. Petr Šafařík
kontakt: petr.safarik@rilsa.cz
tel. +420 211 152 722, mob. +420 777 529 070

Grafické zpracování: Vydavatelství KUFR, s. r. o., Naskové 3,
150 00 Praha 5

Vychází: 4krát ročně

Číslo 3/2023 vychází: 15. 9. 2023

Registrace MK ČR E 17566
ISSN 1803-7488 – elektronická verze

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons
Uvedte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence.

(<http://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

Redakční rada:

Prof. PhDr. Tomáš Sirovátka, CSc. (předseda - MU)
Doc. Adina Barbulescu, PhD (West University of Timisoara)
Prof. Dr. habil. Lutz Bellmann (Institute for Employment
Research Nuremberg)
Ing. Vlastimil Beran, Ph.D. (RILSA)
Ivana Dobrotić, PhD (University of Zagreb)
Doc. Ing. Marie Dohnalová, CSc. (FHS UK)
Doc. JUDr. Iva Fischerová, CSc. (MUP, o. p. s.)
Mgr. Daniel Gerbery, Ph.D. (Institút pre výskum práce a rodiny)
Prof. Jason Heyes (Sheffield University)
Prof. dr. Valentina Hlebec (University of Ljubljana)
Prof. JUDr. Vilém Kahoun, Ph.D. (ZSF JČU)
Prof. Ing. Vojtěch Krebs, CSc. (VŠE)
Mgr. Aleš Kroupa (RILSA)
PhDr. Věra Kuchařová, CSc. (RILSA)
Doc. Ing. Jitka Langhamrová, CSc. (VŠE)
Wim Van Lancker, PhD (KU Leuven)
Mgr. Jana Paloncyová, Ph.D. (RILSA)
Doc. Ing. Ladislav Průša, CSc. (Slezská univerzita v Opavě)
Oksana Mikhaylovna Shubat, PhD (Ural Federal University)
Prof. dr hab. Marek Szczepeński (Poznan University of Technology)
Dorottya Szikra, PhD habil. (Center for Social Sciences,
Budapest; Central European University, Vienna)
Prof. Ing. Jaroslav Vostatek, CSc. (VŠFS)
Konstantinos N. Zafeiris, PhD (Democritus University of Thrace)

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

právě před sebou máte první číslo našeho časopisu nově vydávaného „jen“ v elektronické formě. Snažíme se, abychom se nadále dostávali ke všem dosavadním předplatitelům a abychom řady našich čtenářů dále rozšiřovali. Redakce samozřejmě velice uvítá Vaše případná doporučení toho, komu bychom mohli nová čísla Fóra sociální politiky zasílat e-mailem.

Těší nás, že i první naše výhradně digitální vydání přináší články s jedinečnými poznatky. První recenzovaná stať se zabývá proměnami romské populace v České republice. Autoři analyzují data ze tří posledních Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB) a popisují romskou populaci v ČR prizmatem vybraných socio-demografických proměnných a územní distribuce. I s ohledem na to, že shromažďování dat vztahujících se k etnickému charakteru obyvatel je velmi citlivou problematikou, autorský tým doporučuje, aby byla data ze SLDB více využívána.

Druhý – anglicky psaný – odborný příspěvek tohoto čísla Fóra sociální politiky (dále též FSP) analyzuje nedávné změny politiky zaměstnanosti ve Spolkové republice Německo, a to se zvláštním ohledem k možným dopadům na nezaměstnanost žen. Naši čtenáři jistě i v českých médiích postřehli, že v Německu koncem minulého roku nahradili zákonem o občanském příjmu sociální dávku zvanou Hartz IV, jež byla součástí velké reformy sociálního státu „Agenda 2010“ zavedené kancléřem Gerhardem Schröderem. Německá legislativa bývá v České republice často zdrojem inspirace. Doufáme tedy, že článek zahraniční autorky v našem časopise přispěje k tomu, aby ta inspirace byla poučenější.

Také třetí recenzovaný článek nynějšího vydání FSP snad zaujme mimo jiné čtenáře z české rozhodovací sféry. Autorky se zabývají stravováním seniorů v českých domovech pro seniory a docházejí ke znepokojivým závěrům. Patří mezi ně nedostatečné informování o stravě, příliš krátký čas na společná jídla, omezování možností klientů uchovávat potraviny a samostatně si připravovat pokrmy. Data ukazují i na nepatrnou variabilitu jídelniček a celkově malou možnost seniorů v institucionální péči spolurozhodovat o svém stravování, což je určitě jednou z příčin rozšířené malnutrice u dané skupiny českých seniorů. Socioložky svým příspěvkem mimo jiné potvrzují kritická zjištění konstatující, že sociální zařízení namnoze tíhnou – navzdory deklarované podpoře nezávislosti klientů – k pěstování tzv. naučené závislosti.

Co nabídně příští – prosincové – vydání Fóra sociální politiky? Jeden z recenzovaných článků (původně ohlášený již pro zářijové číslo) se bude zabývat kritérii hodnocení míry závislosti příjemců na péči jiné osoby pro příznání příspěvku na péči v České republice a Německu. Text poukáže na limity českého systému a možnosti zefektivnění daného podpůrného prostředku s pomocí příkladu dobré praxe v SRN. Další recenzovaná stať čtvrtého letošního čísla FSP pojedná o současných trendech posilování pracovněprávní ochrany zaměstnanců v individuálních sporech. Učiní tak zejména ve vztahu k implementaci „Směrnice o ochraně osob, které oznamují porušení práva Unie“ a připravované implementaci „Směrnice o transparentních a předvídatelných pracovních podmínkách v EU“.

Rubrika sociologa Jana Kellera „Knihy, které nezestárly“ připomene publikaci německého sociologa a ekonoma Wolfganga Streecka „Gekaufte Zeit“ z roku 2013, která popisuje, jak došlo k postupnému odstraňování poválečné společenské smlouvy mezi státem, podnikatelským sektorem a odbory ohledně zaměstnanosti, fungování veřejného sektoru a sociálních práv zaměstnanců.

Prosincové vydání FSP nabídne i recenze tří důležitých letošních knih: „Fakta a trendy v současné české společnosti“ (Karolinum, 2023), „Hrdinové kapitalistické práce v Evropě“ (Alarm, 2023) a „Násilí tváří v tvář“ (Karolinum, 2023).

Závěrem bych rád připomněl, že na příští rok bychom rádi připravili dvě monotematická čísla FSP. Jedno by se mělo zabývat reformami různých oblastí veřejné sociální politiky v zemích Visegrádské skupiny, druhé tematickým komplexem důchodové reformy. Předem děkujeme těm ze čtenářů, kteří nám pomohou šířit tuto poptávku k případným příspěvatelům.

S přáním inspirativního čtení nového čísla FSP
Petr Šafařík
šéfredaktor

Proměny romské populace ve Sčítáních lidu, domů a bytů mezi lety 2001, 2011 a 2021

Tomáš Katrňák – Ivana Šimíková – Laura Fónadová

Abstrakt

Text se zabývá proměnami romské populace v České republice. Autoři analyzují data ze Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB) z let 2001, 2011 a 2021. Srovnávají vybrané údaje o romské populaci a ukazují, jak vypadá romská populace zachycená těmito sčítáními z hlediska vybraných sociodemografických proměnných a územní distribuce. Jako referenční rámec k těmto statistikám slouží údaje o obecné populaci ze stejných SLDB. Zjištění ukazují, že mezi romskou populací (identifikovanou na základě národnosti a/nebo mateřského jazyka) a všeobecnou populací existují výrazné rozdíly. V čase se sice romská populace přibližuje obecné populaci, nicméně oproti většinové populaci je výrazně mladší, najdeme v ní vyšší podíl mužů než žen, je posunutá do nižších vzdělanostních stupňů, klesá v ní podíl lidí žijících v manželství a posilují svobodní a svobodné, což znamená výrazný pokles průměrného počtu živě narozených dětí na jednu ženu starší 15 let. Romové v ČR představují převážně městské obyvatelstvo a největší podíl romské populace žije v Moravskoslezském a Ústeckém kraji.

Klíčová slova: Romové; romská populace; Sčítání lidu, domů a bytů; hard-to-survey populace

Abstract

The text addresses changes in the Roma population in the Czech Republic. The authors analyse data obtained from the 2001, 2011 and 2021 Population and Housing censuses. They compare selected data on the Roma population and describe the situation in the Roma population as captured by these censuses in terms of selected socio-demographic variables and territorial distribution. The general population data from the censuses served as the frame of reference for these statistics. The findings show that there are significant differences between the Roma population (identified based on nationality and/or mother tongue) and the general population. While the Roma population is moving closer to the general population over time, it remains significantly younger than the general population, it contains a higher proportion of men than women, it is characterised by lower educational levels, the proportion of people living in a marriage relationships is declining, and the proportion of single persons is increasing, which has led to a significant decline in the average number of live births per woman over 15 years of age. Roma in the Czech Republic live predominantly in urban areas, and the largest shares of the Roma population live in the Moravian-Silesian and Ústí nad Labem regions.

Keywords: Roma; Roma population; Population and Housing census; hard-to-survey population

Romská populace v České republice zatím není v rámci kvantitativního sociologického paradigmatu dlouhodobě zkoumána. Ojedinelé sociologické sondy do této populace však naznačují, že se jedná o demograficky odlišnou populaci ve srovnání s většinovou populací a zároveň ukazují, že příslušnost k romské populaci se zdá být také na území ČR, stejně jako v jiných zemích, klíčovým faktorem, který determinuje životní trajektorie i úspěchy lidí (srov. např. EU-Midis Technical..., 2009; Second European Union Minorities..., 2017; Roma Pilot Survey..., 2014; Roma survey..., 2023; nebo Šetření životních podmínek..., 2022). Z tohoto důvodu je nezbytné romskou populaci zkoumat systematicky a odpovídat na otázky, do jaké míry a z jakých důvodů se odlišuje od obecné populace.

Jak vypadala romská populace žijící na území ČR v roce 2021 a jak se proměnila v minulých 20 letech? To je otázka, na kterou v tomto textu odpovídáme s pomocí dat z posledních třech Sčítání lidu, domů a bytů (dále jen SLDB). Konkrétně srovná-

váme vybrané údaje o romské populaci z SLDB z let 2001, 2011 a 2021 a ukazujeme, jak vypadala romská populace zachycená těmito sčítáními z hlediska vybraných sociodemografických proměnných a územní distribuce. Jako referenční rámec nám slouží údaje o obecné populaci ze stejných SLDB. Naše analýza je motivována faktem, že kromě údajů o prostých počtech osob, které deklarovaly romskou národnost, a počtech osob, které uvedly jako mateřský jazyk romštinu, nebyla data z minulých třech SLDB zatím podrobněji analyzována. Pokud je nám známo, zatím nikdo neidentifikoval trendy v těchto datech, a tedy neodpověděl na otázku po proměnách romské populace v minulých 20 letech.

Vymezení romské populace na území ČR

V případě, že se nechceme zaměřovat pouze na oblasti s vyšší koncentrací romského obyvatelstva (srov. Roma Pilot Survey..., 2014; Roma survey..., 2023) či na

sociálně vyloučené lokality na území ČR, na které se odborný zájem o romskou populaci často redukuje (srov. Analýza sociálně vyloučených..., 2006, 2015; Šetření životních podmínek..., 2022), je nezbytné pracovat s výběrovými (surveyovými) daty o romské populaci. Těchto dat je však zatím nedostatek a zcela chybí data, která by umožňovala zachytit změny v delším časovém horizontu. Jedním z důvodů je, že romská populace patří do kategorie „hard-to-survey“ populací (Tourangeau, 2014; Font, Mendez, 2013; Kappelhof, 2015). Jednak není jednoduše identifikovatelná, tedy snadno vymežitelná z hlediska jejích členů. Není však ani lehce dostupná, jelikož není rovnoměrně a ve stejné míře rozložena napříč územím ČR. V neposlední řadě však není ani snadno mapovatelná pomocí standardních kvantitativních sociologických nástrojů. A to kvůli koncentraci nízkého vzdělání, chudoby a nezaměstnanosti v této populaci, případně procesům, které tuto populaci sociálně segregují od většinové společnosti (srov. Šimíková et al., 2019).

Vzhledem k tomu, že každé výběrové šetření vyžaduje podklady pro výběr vzorku, které standardně vycházejí z populačního sčítání, hraje data z SLDB nezastupitelnou úlohu. Z tohoto důvodu považujeme v rámci ČR tato data za základní a také nejdůležitější informační zdroj o romské populaci. Co se týká metodiky potřebných údajů pro vymezení romské populace, přistoupil Český statistický úřad při SLDB od roku 2001 k možnosti uvedení až dvou národností u jednoho respondenta. Při posledních třech SLDB navíc bylo vyplnění otázky na národnost dobrovolné. Stejný postup byl zvolen také v případě údajů o mateřském jazyce. Výhodou dat SLDB je, že zachycují romskou populaci na celém území ČR, a to od větších územních celků k menším. Lze tak identifikovat její rozložení napříč celou ČR. Největší nevýhodou těchto dat jsou však pochybnosti o tom, jak dobře romská populace zachycená v SLDB reprezentuje romskou populaci v ČR.

Tyto pochybnosti vycházejí jednak z poměrně značného rozdílu ve velikosti romské populace zachycené daty SLDB a expertními odhady. Podle těchto odhadů (srov. Zpráva o situaci romské menšiny..., 2020) by měl na území ČR žít několikanásobně větší počet Romů, než identifikujeme v jednotlivých SLDB (odhad je na úrovni 250 tisíc, počty v SLDB se od roku 2001 do roku 2021 pohybují od 20 tisíc do 50 tisíc). Velký rozdíl mezi expertními odhady a počty naměřenými populačními cenzy je nicméně problémem ve všech zemích, kde takové cenzy probíhají a vedou k diskusím o míře validity a reliability cenzovních dat (srov. Simpson, Akinwale, 2007; Langhamrová, Fiala, 2008; Simon, 2012; Messing, 2014; Farkas, 2017). Problém validity vychází z použitých „proxy“, tedy zástupných znaků pro identifikaci romské příslušnosti či původu – v případě ČR romské národnosti a mateřského jazyka – v cenzovních datech. Validitu cenzovních dat však mohou oslabovat také obavy hlásit se k specifické národnostní skupině. Reliabilitu cenzovních dat pak narušují kolísající údaje v čase z hlediska celkového počtu osob, jež deklarovaly romskou národnost a/nebo uvedly romský jazyk jako mateřský (srov. první blok Romové v tabulce 1).¹

Zásadní otázkou proto zůstává, zda SLDB z jednotlivých let dobře reprezentují romskou populaci v ČR. A to nejen z hlediska její územní distribuce, ale především z hlediska demografické a sociální struktury. Jinými slovy, zda jsou nebo nejsou zkreslena systematickou chybou. Tuto otázku, žel, nelze s jistotou odpovědět. Pokud však chybí základní informace o základní populaci, na kterých jsou standardně postavena všechna výběrová šetření (surveys), měli bychom vždy pracovat s dostupnými SLDB daty a jejich neustá-

lým srovnáním a konfrontováním se přibližovat k empirické realitě.

Ve SLDB v letech 2001, 2011 a 2021 lze romskou populaci identifikovat jako obyvatele, kteří se buď přihlásili k romské národnosti (a to jak samostatně, tak v kombinaci s jinou národností), nebo jako mateřský jazyk uvedli romský jazyk (samostatně, nebo v kombinaci s jiným mateřským jazykem), případně obojí současně. Data o takto vymezené populaci jsme získali z Českého statistického úřadu primárně pro potřeby projektu aplikovaného výzkumu,² a to ve dvojí podobě. Jednak jako agregovaná data, což je de facto statistické třídění prvního stupně podle dopředu zadaných vybraných znaků (např. pohlaví, věk, vzdělání, rodinný stav). A dále jako primární data, z nichž jsme třídění podle dostupných znaků konstruovali. Pro prezentaci výsledků v tabulce 1 používáme oba typy dat.

Proměny romské populace na území ČR mezi lety 2001 až 2021

Osob, které v posledních třech SLDB uvedly romskou národnost (jako jedinou či v kombinaci s jinou) nebo jako mateřský jazyk uvedly romský jazyk či obojí, bylo celkově 28 820 v roce 2001, 45 949 v roce 2011 a 38 708 v roce 2021. Ve všech třech případech se jedná přibližně o tři promile české populace. Sociodemografická struktura, prezentovaná v jednotlivých blocích tabulky 1, je počítána pro takto vymezenou romskou populaci.

Ve všech třech letech SLDB byl podíl mužů v romské populaci vyšší než podíl žen. Tato skutečnost může být dána prostým faktem, že se muži oproti ženám více identifikují s romskou národností nebo uvádějí, že jejich mateřský jazyk je romština. V případě, že by tomu tak nebylo, jednalo by se o demograficky kontradiktorní fakt ke většinové populaci, v níž je podíl mužů a žen převrácený. Podle Sčítání 2021 bylo v obecné populaci 50,7 % žen a 49,3 % mužů.

Mezi lety 2001 až 2021 rozdíl podle pohlaví v romské populaci mírně narostl ve prospěch mužů (v roce 2021 to bylo 52 % mužů oproti 48 % žen). Tento trend kopíruje trend obecné populace, v níž se rovněž mírně zvyšuje podíl mužů ve srovnání s ženami (konkrétně mezi lety 2001 až 2021 narostl podíl mužů v obecné populaci ze 48,7 % na 49,3 % a podíl žen se snížil ze 51,3 na 50,7 %).

Když se podíváme na průměrný věk mužů a žen v romské populaci, vidíme, že mezi roky 2001 až 2021 roste (z 29,5 let na 34,1 roku). A to jak u mužů, tak žen. Romské ženy jsou v průměru starší než muži, nicméně rozdíl mezi nimi a muži je poměrně nízký a mezi lety Sčítání se ještě snižuje (v roce 2021 byl tento rozdíl půl

roku: 33,8 u mužů oproti 34,3 u žen). V obecné populaci byl průměrný věk 42,7 let, což indikuje, že obecná populace je výrazně „starší“ ve srovnání s romskou populací (v průměru téměř o 9 let). Naděje dožití by tedy v romské populaci měla být výrazně nižší než ve většinové populaci. V obecné populaci, stejně jako v romské populaci, jsou ženy o něco starší než muži (ve Sčítání 2021 byl průměrný věk žen 44,1 let a mužů 41,2 let), nicméně rozdíl mezi těmito průměry se v čase výrazněji nemění oproti romské populaci.

Z hlediska vzdělání se romská populace v čase posunuje směrem k vyšším vzdělanostním stupňům. Ve srovnání s většinovou populací je však jako celek posunutá do nižších vzdělanostních stupňů. V roce 2001 bylo více jak 80 % romské populace se základním vzděláním nebo nedokončeným základním vzděláním (82,3 %). V roce 2021 se tento podíl snížil na 64 %. Oproti tomu narostl podíl vyučených z 13 % v roce 2001 na 24 % v roce 2021. Podíl vysokoškoláků je v romské populaci velmi nízký. V roce 2001 byl 1 %. V roce 2021 byl tento podíl 4 %.

Největší podíl Romů a Romek je svobodných. Mezi roky 2001 až 2021 se tento podíl zvýšil z necelých 54 % na 64 %. Toto zvýšení je kompenzováno opačným trendem mezi ženatými a vdanými. Zatímco v roce 2001 žila více jak třetina romské populace v manželství (34,7 %), v roce 2021 je to jen necelá pětina populace (23,1 %). Podíl rozvedených v romské populaci stoupá stejně jako ve většinové populaci (ze 7,5 % v roce 2001 na 9,4 % v roce 2021) a snižuje se zastoupení vdov a vdovců.

Průměrný počet živě narozených dětí u romských žen starších 15 let věku v čase klesá. V roce 2001 byl tento počet 3,1, v roce 2011 2,7 a v roce 2021 2,4 dítěte na jednu ženu. Jedná se o demografický trend, který odkazuje u romských žen ke změnám v reprodukčním věku (početní a strukturální změny). Oproti obecné populaci je to však stále výrazně více (průměrný počet živě narozených dětí na jednu ženu ve věku 15 a více let byl v obecné populaci 2021 1,57).

Poslední dva bloky tabulky 1 ukazují distribuci romské populace podle velikosti bydliště a krajů ČR. Ve všech třech letech SLDB se největší podíl romské populace nachází ve středně velkých městech o velikosti okolo 50 tisíc obyvatel (přesněji řečeno ve městech od 20 do 100 tisíc obyvatel). Směrem k menším obcím podíl romské populace klesá. Co se týče krajů, největší podíl romské populace najdeme v Moravskoslezském a Ústeckém kraji (více jak 15 % této populace). V ostatních krajích je romská populace zastoupena v menším podílu. Nejmenší podíl romské populace se vyskytuje ve Zlínském kraji a kraji Vysočina. S ohledem na to, že rozložení romské populace napříč velikostí

sídel a kraji zůstává napříč lety 2001 až 2021 bez výraznějších změn, považujeme komparaci těchto distribucí za částečné potvrzení reliability SLDB dat o romské populaci jako celku. I když víme, že se z hlediska počtu romská populace v datech SLDB liší od expertních odhadů, jsme přesvědčeni, že stabilita těchto distribucí v čase odkazuje k tomu, že data SLDB věrohodně indikují základní kontury romské populace v ČR.

Závěr

Na začátku tohoto textu jsme si položili otázku, jak se liší romská populace od obecné populace na území ČR. Pokud odhlédneme od výkyvů v počtech osob v kategorii těch, kteří deklarovali romskou národnost, i v kategorii těch, již uvedli romský mateřský jazyk v posledních 30 letech a zaměříme se na populaci těch, kteří uvedli jeden nebo oba znaky, máme k dispozici informace o řádově 30 tisících osobách. I kdyby tímto způsobem zachycená romská populace pokrývala pouze část romské populace v ČR, jedná se o velmi robustní vzorek, který nelze získat jiným způsobem. Zároveň tato data poskytují informace, které nelze jinde získat – např. o distribuci a struktuře romské populace v nižších územních celcích.

Na základě SLDB z let 2001, 2011 a 2021 jsme ukázali, že mezi romskou populací (identifikovanou na základě národnosti a/nebo mateřského jazyka) a všeobecnou populací existují výrazné rozdíly. Z hlediska trendů se romská populace sice přibližuje obecné populaci, nicméně oproti většinové populaci je výrazně mladší, najdeme v ní vyšší podíl mužů než žen, je posunutá do nižších vzdělanostních stupňů, klesá v ní podíl lidí žijících v manželství a posilují svobodní a svobodné, což znamená výrazný pokles průměrného počtu živě narozených dětí na jednu ženu starší 15 let. Romové v ČR představují převážně městské obyvatelstvo a největší podíl romské populace žije v Moravskoslezském a Ústeckém kraji.

Shromažďování dat vztahujících se k rasovému či etnickému původu je z historických důvodů v řadě evropských zemí senzitivní téma, a bývá proto předmětem řady polemik. Přesto jde o data zcela nezbytná pro zjišťování, do jaké míry jsou členské země EU v souladu se závazkem stejného zacházení či dodržováním lidských práv (Guidance note..., 2021). Komparace vybraných údajů za poslední tři SLDB v tabulce 1 ukázala, že romská příslušnost (vymezená na základě deklarace romské národnosti či uvedením romského jazyka za mateřský jazyk) hraje roli také v české společnosti a je nezbytné ji jako sociální faktor v analýzách zohledňovat. I když se data ze SLDB z hlediska velikosti romské populace liší od expertních odhadů, představují jedi-

ný zdroj informací o demografických charakteristikách a územní distribuci romské populace. Proto doporučujeme, aby byla data ze SLDB více využívána, alespoň tehdy, když nelze informace získat spolehlivějším přístupem.

- 1 Test reliability přímo na datech SLDB není, žel, možný, protože data podléhají ochraně osobních údajů zvláštní kategorie a nelze dodatečně identifikovat konkrétní osoby napříč daty z různých SLDB.
- 2 Projekt nese název Vytvoření systému sběru kvantitativních dat pro vyhodnocování situace Romů v české společnosti; je podpořen grantem z Norska v rámci programu Fondů EHP a Norska 2014–2021.

Literatura

Platnost všech uvedených internetových adres je ověřena k 27. 7. 2023.

Analýza sociálně vyloučených lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. Praha: GAC spol. s r. o., 2006.

Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR [online]. Praha: GAC spol. s r. o., 2015. Dostupné z: <https://www.esfcr.cz/documents/21802/791224/Ana%20BDza+soci%C3%A1ln%C4%9B+vylo%C4%8Den%C3%BDch+lokalit+v+%C4%8CR/65125f3c-3cd9-4591-882b-fd3935458464>

EU-MIDIS Technical Report Methodology, Sampling and Fieldwork, European Union minorities and discrimination survey [online]. European Union Agency for Fundamental Rights (EU-FRA). 2009. Dostupné z: https://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-midis_technical_report.pdf

Farkas, L. *Data collection in the field of ethnicity.* Luxembourg: European Union, 2017.

Font, J., M. Méndez, eds. *Surveying Ethnic Minorities and Immigrant Populations Methodological Challenges and Research Strategies.* Amsterdam University Press, 2013.

Guidance note on the collection and use of equality data based on racial or ethnic origin [online]. European Commission, 2021. Dostupné z: https://commission.europa.eu/system/files/2022-02/guidance_note_on_the_collection_and_use_of_equality_data_based_on_racial_or_ethnic_origin_final.pdf

Kappelhof, J. W. S. Face-to-face or sequential mixed-mode surveys among non-western minorities in the Netherlands: The effect of different survey designs on the possibility of nonresponse bias. *Journal of Official Statistics* [online]. 2015, roč. 31, č. 1, s. 1-30. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/276511932_Face-to-Face_or_Sequential_Mixed-Mode_Surveys_Among_Non-Western_Minorities_in_the_Netherlands_The_Effect_of_Different_Survey_Designs_on_the_Possibility_of_Nonresponse_Bias

Langhamrová, J., T. Fiala. *Současná charakteristika romské populace a projekce jejího vývoje do roku 2050.* In: Jakoubek, M., L. Budilová, eds. *Romové a Cikáni – neznámí i známí.* Interdisciplinární pohled. Voznice, Leda, 2008, s. 94–122.

Messing, V. *Methodological puzzles of surveying Roma/Gypsy populations.* *Ethnicities.* 2014, roč. 14, č. 6, s. 811–829.

Roma Pilot Survey – Technical report: methodology, sampling and fieldwork [online]. European Union Agency for Fundamental Rights (EU-FRA). Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. Dostupné z: <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/roma-pilot-survey-technical-report-methodology-sampling-and-fieldwork>

Roma Survey 2021 – Roma in 10 European Countries – Technical report [online]. European Union Agency for Fundamental Rights (EU-FRA). Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. Dostupné z: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2023-roma-survey-2021-technical-report_en.pdf

Second European Union Minorities and Discrimination Survey Technical report [online]. European Union Agency for Fundamental Rights (EU-FRA). Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. Dostupné z: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-eu-midis-ii-technical-report_en.pdf

Simon, P. *Collecting ethnic statistics in Europe: a review.* *Ethnic and Racial Studies* [online]. 2012, roč. 35, č. 8, s. 1366–1391. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/233314223_Collecting_ethnic_statistics_in_Europe_A_review

Simpson, Ludi, Bola Akinwale. *Quantifying Stability and Change in Ethnic Group.* *Journal of Official Statistics.* 2007, roč. 23, č. 2, s. 185–208.

Šetření životních podmínek obyvatel sociálně vyloučených lokalit v ČR (SVL-SILC 2021) [online]. Agentura pro sociální začleňování, 2022. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/svl-silc/>; https://www.socialni-zaclenovani.cz/wp-content/uploads/SVL-SILC-2021_souhrn_zjisteni.pdf

Šimíková, I., M. Jelínek & L. Obrovská. *Analýza vhodných přístupů k určování etnické příslušnosti osob a sběru etnických senzitivních dat v prostředí ČR.* VÚPSV, v. v. i., 2019.

Tourangeau, R. *Defining hard-to-survey populations.* In: Tourangeau, R., B. Edwards, T. Johnson, K. Wolter & N. Bates, eds. *Hard-to-Survey Populations.* Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 3–20.

Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2020 [online]. Praha: Úřad vlády ČR, 2020. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/aktuality/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2020.pdf>

Prof. PhDr. Tomáš Katrňák, Ph.D. (katrnak@fss.muni.cz) je profesorem na Katedře sociologie, Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity (Department of sociology, Faculty of social studies, Masaryk University), Joštova 218/10, 602 00 Brno, Česká republika. Zaměřuje se na sociální stratifikaci, sociální statistiku a metody analýzy dat.

Mgr. Ivana Šimíková (ivana.simikova@rilsa.cz) působí ve výzkumném oddělení Sociální politika a sociální práce Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. (Research Institute for Labour and Social Affairs), Joštova 218/10, 602 00 Brno, Česká republika. Odborně se zaměřuje na sběr etnických dat a sociální vyloučení.

Mgr. Laura Fónadová, Ph.D. (laura@econ.muni.cz, laura.fonadova@rilsa.cz) je odbornou asistentkou na Katedře veřejné ekonomie Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity v Brně (Department of Public Economics, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University), Lipová 41a, 602 00 Brno, Česká republika. Působí také ve výzkumném oddělení Sociální politika a sociální práce Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. (Research Institute for Labour and Social Affairs), Joštova 218/10, 602 00 Brno, Česká republika. Zaměřuje se na problematiku nerovnosti a sociální mobility v souvislosti s etnicitou.

Příloha

Tabulka 1: Vybrané charakteristiky romské populace podle SLDB v letech 2001 až 2021

		Romové identifikace skrze národnost a jazyk					
		SLDB 2001		SLDB 2011		SLDB 2021	
		počet	%	počet	%	počet	%
Romové	národnost (bez jazyka)	5 609	19,5	6 434	14,0	10 606	27,4
	jazyk (bez národnosti)	16 290	56,5	31 424	68,4	17 017	44,0
	národnost a jazyk	6 921	24,0	8 091	17,6	11 085	28,6
	<i>celkem</i>	<i>28 820</i>	<i>100,0</i>	<i>45 949</i>	<i>100,0</i>	<i>38 708</i>	<i>100,0</i>
Pohlaví	muž	14 801	51,4	23 716	51,6	20 133	52,0
	žena	14 019	48,6	22 233	48,4	18 575	48,0
	<i>celkem</i>	<i>28 820</i>	<i>100</i>	<i>45 949</i>	<i>100</i>	<i>38 708</i>	<i>100</i>
Průměrný věk	muž	28,3		31,8		33,8	
	žena	30,8		32,5		34,3	
	<i>celkem</i>	<i>29,5</i>		<i>32,1</i>		<i>34,1</i>	
Vzdělání	Nedokončená základní škola	3 815	18,1	4 407	13,4	2 885	11,3
	Základní škola	13 503	64,2	20 915	63,4	13 423	52,5
	Vyučen/a bez maturity	2 816	13,4	5 027	15,2	6 169	24,1
	Střední odborná škola s maturitou	210	1,0	862	2,6	808	3,2
	Gymnázium s maturitou	379	1,8	467	1,4	922	3,6
	Pomaturitní, nástavba, konzervatoř	91	0,4	370	1,1	344	1,3
	Vysokoškolské	207	1,0	918	2,8	1 033	4,0
<i>celkem</i>	<i>21 021</i>	<i>100</i>	<i>32 966</i>	<i>100</i>	<i>25 584</i>	<i>100</i>	
Rodinný stav	Svobodný/svobodná	15 352	53,6	27 382	59,8	24 576	64,0
	Ženatý/vdaná	9 939	34,7	12 465	27,2	8 889	23,1
	Rozvedený/rozvedená	2 148	7,5	4 197	9,2	3 618	9,4
	Vdovec/vdova	1 182	4,1	1 741	3,8	1 330	3,5
	<i>celkem</i>	<i>28 621</i>	<i>100</i>	<i>45 785</i>	<i>100</i>	<i>38 413</i>	<i>100</i>
Průměrný počet dětí	Ženy 15+	3,1		2,7		2,4	
Velikost bydliště (počet obyvatel)	0-199	238	0,8	323	0,7	164	0,4
	200-499	1 146	4,0	1 790	4,0	1 177	3,0
	500-999	1 466	5,1	2 378	5,4	1 869	4,8
	1 000-1 999	1 514	5,3	2 491	5,6	2 031	5,2
	2 000-4 999	2 541	8,8	4 528	10,2	4 191	10,8
	5 000-9 999	2 690	9,3	4 194	9,5	3 473	9,0
	10 000-19 999	3 366	11,7	5 371	12,1	4 709	12,2
	20 000-49 999	5 051	17,5	8 350	18,8	7 854	20,3
	50 000-99 999	5 283	18,3	6 430	14,5	4 761	12,3
	100 000-199 999	755	2,6	1 446	3,3	1 275	3,3
	200 000-499 999	3 049	10,6	4 549	10,3	4 426	11,4
	1 000 000+	1 721	6,0	2 523	5,7	2 778	7,2
	<i>celkem</i>	<i>28 820</i>	<i>100</i>	<i>44 373</i>	<i>100</i>	<i>38 708</i>	<i>100</i>
	Kraj	Hlavní město Praha	1 721	6,0	2 523	5,7	2 778
Jihočeský kraj		1 475	5,1	2 516	5,7	2 135	5,5
Jihomoravský kraj		1 912	6,6	3 027	6,8	2 919	7,5
Karlovarský kraj		1 644	5,7	2 356	5,3	1 968	5,1
Královéhradecký kraj		1 513	5,2	2 640	5,9	2 049	5,3
Liberecký kraj		1 354	4,7	2 363	5,3	2 331	6,0
Moravskoslezský kraj		4 726	16,4	6 870	15,5	6 126	15,8
Olomoucký kraj		2 244	7,8	3 428	7,7	2 560	6,6
Pardubický kraj		1 326	4,6	1 878	4,2	1 811	4,7
Plzeňský kraj		1 590	5,5	2 152	4,8	1 628	4,2
Středočeský kraj		3 157	11,0	4 260	9,6	3 898	10,1
Ústecký kraj		4 784	16,6	7 896	17,8	6 509	16,8
Vysočina		560	1,9	1 138	2,6	969	2,5
Zlínský kraj		814	2,8	1 326	3,0	1 027	2,7
<i>celkem</i>		<i>28 820</i>	<i>100</i>	<i>44 373</i>	<i>100</i>	<i>38 708</i>	<i>100</i>

Citizen's Benefit Reform in Germany - An Opportunity for Women but also a potential burden for Public Finances

Katrin Steyer

Abstract

The German labour market offers opportunities for the unemployed and jobseekers. Job vacancies are at a consistently high level, while unemployment is falling. The reform of the citizen's benefit is intended to create even better opportunities for integration into the labour market for citizen's benefit recipients. The author examines the impact of the reform of the citizen's benefit on the unemployment of women. Unemployment is studied via the analysis of the descriptive data by both gender and duration. The second aim of the research was to determine whether the costs of the citizen's benefit are negatively impacting public finances. The article also presents approaches to the equal participation of women in the labour market. Although no general risks were identified with respect to the impact on the public budget, cost issues were identified with respect to individual job centres due to the extra expenses incurred by the increase in the standard rate of the benefit and the focus on cost-intensive education, which require the relevant financing. The analysis and recommendations provide the basis for strategic decision-making by managers of job centres.

Keywords: unemployment, women's unemployment, citizen's benefit, public finances, Germany

Abstrakt

Německý trh práce nabízí příležitosti pro nezaměstnané a uchazeče o zaměstnání. Počet volných pracovních míst je trvale vysoký, přitom nezaměstnanost klesá. Zavedení tzv. občanského příjmu (Bürgergeld) místo dávky v nezaměstnanosti SGB II má vytvořit ještě lepší příležitosti pro začlenění příjemců dávek na trh práce. Autorka zkoumá dopad této reformy na nezaměstnanost žen. Nezaměstnanost je analyzována podle pohlaví a délky trvání, včetně jejího dopadu na veřejné finance. Jsou představeny přístupy k rovnému zapojení žen na trhu práce. Celkově nelze identifikovat žádná obecná rizika pro veřejný rozpočet, ale jednotlivé úřady práce budou dotčeny zvýšením standardní sazby dávky a zaměřením na nákladné vzdělávání, které vyžadují odpovídající financování. Předložená analýza a doporučení jsou míněny jako odborný základ pro strategické rozhodování úřadů práce.

Klíčová slova: zabezpečení v nezaměstnanosti, nezaměstnanost žen, sociální dávky, veřejné finance, Německo

1 INTRODUCTION

The Federal Employment Agency is consistently reporting high job vacancy rates in the German labour market. Thus, the changed situation in the labour market necessitates the reform of the primary security system for job seekers. Reforms introduced as a consequence of changed labour market conditions have been in place since the early 2000s and labour market policy was extensively reformed under the "Hartz reforms" or "Hartz Laws", which came into force in 2003 and 2005. The aim was to improve the quality of job placement, promote integration under the "support and challenge" principle, and stimulate the demand for labour (Aretz et al., 2019; Dahme, 2008). This development was instrumental in terms of reversing the growth in the unemployment figures that persisted up to 2002. The success of the reforms was significant; the unemployment rate fell from 11.7% in 2005 to 3.0% in December 2022. According to Merkl, one-third to one-half of the decline can be attributed

to the Hartz reforms (2022). Klinger et al. stated that unemployment was reduced mainly through lower wage replacement benefits and stricter agreements and rules in terms of searching for and placement in job positions (2013). However, these reforms also had a number of negative aspects, particularly an increase in wage inequality and low-wage employment, as explained by Dustmann, Gernandt/Pfeiffer and Jaenichen/Rothe (2009; 2006; 2014).

In addition, pressure is being exerted to reform the binding nature of agreements between job centres and beneficiaries (Bernhard et al., 2022). Such agreements have been criticised as being insufficiently goal-oriented, individualised and practical. Butterwegge explains that the system is highly critical of rights such as self-determination (2022, 2018), and argues that the strict conditions and associated requirements potentially limit the extent of self-determination of beneficiaries, many of whom believe that the demands of the system dictate their choices and even their way of life. Immervoll et al. argue that social protection systems sta-

bilise, are reliable and accessible in times of crisis, especially for those who most need help (2020). The focus of the further development of benefits systems should include the fight against poverty and social exclusion (including minimum income schemes) (Konle-Seidl, 2021).

Several social benefits are available in Germany to provide support for people who cannot support themselves - unemployment, citizen and social benefits, which differ in terms of their financing, target groups and method of calculation. The German unemployment benefit system is available to people whose lives are based in Germany and who are able and willing to work. It differs from other systems, such as those in the Czech Republic and Austria, in terms of its comprising a combination of an insurance-based unemployment benefit and a tax-financed citizen's benefit, which comprises a state welfare benefit. The citizen's benefit takes into account individual circumstances and, thus, differs from unconditional basic income models, such as that trialled unsuccessfully in Finland for example,

which comprise the provision of general benefits independently of the client's personal situation. Political discussions in Germany on the unconditional basic income were terminated when the current government raised objections to this approach. The citizen's benefit reform comprised a major social reform that was aimed at improving the qualifications of people and placing them in permanent job positions. It was introduced on 1 January 2023, and replaced unemployment benefit SGB II.

Discussion on the reform of the citizen's benefit was initiated following the identification of a change in the nature of the low unemployment rate from mass unemployment to individual unemployment, which requires a decisive personal approach on the part of job centres.

The changes to the benefit are very complex. A monthly continuing education allowance of EURO 150 is paid for participation in job-related continuing education and measures that are deemed of particular importance for sustainable integration, which is supplemented by a citizen's benefit bonus of EURO 75 per month. In place of previously applied integration agreements, clients work with the job centre on a cooperation plan that is legally non-binding and underscores what is intended to be a trusting and cooperative relationship between the two parties. Legislation allows for the payment of higher allowances for recipients of the citizen's benefit who have a supplementary income aimed at creating an incentive to engage in gainful employment. The first year of receipt of the citizen's benefit includes a grace period for the calculation of housing and heating costs, as well as the retention of assets. People who rely on "Bürgergeld" (the citizen's benefit or citizen's income) have the right to keep their savings during the first six months. On 1 July 2023, the second stage of the citizen's benefit was expanded to include the individualisation of the toolbox and funding options for further training offered by the Federal Employment Agency.

The long-term unemployed, who have not been able to benefit from recent developments in the labour market, require targeted support approaches. According to data from the statistics service of the Federal Employment Agency, almost four out of ten unemployed persons are long-term unemployed (37%). The author concentrates in this paper on women included in the primary social security system (citizen's benefit, Social Code - Book II). Of the approximately 1.2 million women unemployed in Germany, around 800,000 received the citizen's benefit (unemployed women in the legal area Social Code - Book II (SGB II) as of February 2023 (Statistics Service of the Federal Employment Agency, 2023). Almost half of these

women (47%) are long-term unemployed (ibid.) The author was, therefore, curious to what extent the reform of the citizen's benefit is able to improve the situation of women. Combatting female unemployment in Germany is not a new topic, which reinforces the importance of continuing to present new or modified measures for mitigating the problem of female unemployment. The paper discusses whether legislation is opening up an opportunity for greater gender equality in the labour market via the introduction of new legal regulations. Despite extensive efforts, however, the author notes that the so-called gender pay gap remains. In other words, women often involuntarily work shorter hours than men and often accept auxiliary positions instead of skilled occupations for which they are qualified. Women often work shorter hours and in lower-paid jobs.

The abolition of the priority of placement represents a considerable change since it recognises, with respect to the orientation of social policy, that the fastest possible route into employment is not always the ideal solution; rather, the obtaining of the appropriate qualifications is necessary in order to be permanently integrated into the changed labour market. This paper describes the findings of research into this issue and provides recommendations that will help to open up new opportunities for equal participation in employment for women. The author aimed to combine previous research reports on the architecture of the citizen's benefit and women's unemployment with her findings from the data analysis presented in this paper and to present specific, strategic approaches to combatting the unemployment of women who receive the citizen's benefit.

2 THEORETICAL BACKGROUND

Labour market policy changed significantly with the introduction of the "Hartz reforms". The aim was to increase the quality of job placement, promote integration according to the principle of "support and challenge" and to increase the demand for labour (Dahme, 2008). According to Merkl, the Hartz reforms have been responsible for one-third to one-half of the decline in the unemployment rate (2022). A study by Klinger et al. revealed that unemployment can be reduced primarily via the provision of lower wage replacement benefits, the raising of requirements, and improvements in the placement process (2013). However, as noted by Dustmann, Jaenichen and Rothe, labour market changes exert both beneficial and destructive consequences, including increased pay disparities and low-wage employment (2009; 2014). The re-

form planned by the new government ("Bürgergeld") will act to re-orient the German social system towards the inclusion of a strengthened social insurance component (Merkl, 2022). The policy approach set out in the ruling coalition agreement implies that the previous imbalance inherent in the "promoting and demanding" approach to the long-term unemployed will finally be eliminated in favour of practical measures such as the obtaining of qualifications (Herzog-Stein, 2022). According to Herzog-Stein, patience is required, especially on the part of political actors, until the emphasis on qualifications and further education result in positive economic impacts in the medium and long terms (ibid.). Concentrating on the promotion of vocational education and training and the provision of comprehensive and targeted citizen's benefit support have the potential to create the conditions for unemployed recipients of this benefit (who are often confronted with multiple placement obstacles) to better orient themselves and survive in the new world of work (ibid.). The citizen's benefit aims to promote employment based on social security contributions, i.e. a sustainable approach (ibid.).

The transformative nature of the Covid-19 crisis led to the need for investment in training so as to ensure that skills and competencies keep pace with the related changes in the labour market (Bauer et al.; Bauer and Weber, 2021). The need to focus on particular groups of people, such as women, was highlighted in research conducted during the Covid-19 pandemic. While the labour force participation of women has increased steadily over recent decades, their employment continues to be concentrated in specific occupational sectors (Ertl, 2021), i.e. the increasing labour force participation rate has not led to the more equitable gender distribution of employment positions (ibid.). The view that the German labour market is segregated between men and women is shared by many researchers in the field including Achatz, Trappe and Rosenfeld, Willms-Herget and Brückner (2008; 2004; 1985; 2004). Although unemployed men and women have approximately the same levels of education, they differ significantly in terms of their job search strategies (Malin et al., 2019). Women are more likely to seek employment below their official qualification levels than men (ibid.). As a result, more unemployed women accept unskilled positions than the number of women who, in fact, have no vocational qualifications (ibid.). The study by Malin et al. further states that men are more likely to have improved their educational levels than women (ibid.). For example, 15.2 per cent of men working in occupations liable to social security contributions

are professionals with further education qualifications compared to 11.4 per cent of women. The further (in-service) certification of skilled workers assists in reducing bottlenecks, especially in certain bottleneck occupations (ibid.). Mothers, in particular, benefit from taking time off for further education and training since the obtaining of the additional certification can be integrated into the typical working day and does not represent an additional time burden (ibid.).

Compared to other crises, the Covid-19 pandemic was unique in that women were more negatively affected than men (Hehenberger and Hanzl, 2021). According to a study on the distribution of unpaid work during the pandemic, the lockdown scenario “robbed people of the illusion of equality in many situations” (Mader, 2021). Boll further notes that the opportunity was missed during the Covid-19 crisis to advance equality (2020); moreover, the epidemic particularly affected those sectors that are traditionally dominated by women, e.g. the catering and services sectors (Hammerschmid et al., 2020; Koebe et al., 2020), in which a high proportion of women work part-time. This type of employment offers less stability and protection than traditional employment that is liable to social insurance. For example, female mini-jobbers are not entitled to the so-called short-time allowance. Thus, during the Covid-19 crisis women were particularly at risk of losing their jobs and suffering financial losses. Germany was not alone in this respect. Alon et al. note that a recent US study revealed that women were the main economic victims of the crisis (2020b, 2020a).

In contrast, Sweden provides a positive example in terms of promoting gender equality in the labour market through policy-based decisions. Martinek notes that welfare state policies in Sweden have

been applied aimed at promoting independent livelihoods for women (2006). This finding underlines Wendt's statement that social policy and social work must identify and address social problems (2021). Although there have been attempts at reform in recent years, institutional reforms have predominantly remained fixed to the classical model, as explained by Heinze and Schupp, who justify their opinion by stating that organisations and public institutions predominantly adhere to the status quo (2022b, 2022a).

3 RESEARCH OBJECTIVE, METHODOLOGY AND DATA

This article explores two research questions:

“How can the reform of the citizen's benefit enhance the chances of women in the labour market?” and “Are sufficient financial resources available from state public finances for job centres to implement the options available under the Citizen's Benefit Act?”

This paper applied a number of methodologies and qualitative evaluation methods based on secondary research. A literature search and a qualitative literature analysis were conducted aimed at addressing the two research questions employing methodology based on a conceptual model. The content analysis was conducted according to Mayring (Frenzl/Mayring, 2009; Baur and Blasius, 2019; Mayring, 2010, 2022).

Several databases were used for the literature search, including:

Ideas, Scopus, Google Scholar and the research database of the Institute for Employment Research (IAB).

A keyword search revealed 148 relevant data sources, 55 of which were considered relevant and were used in this paper (see table 1).

This article analyses the results provided in a range of research reports, short reports and reports issued by the IAB.

In addition, a request for data was made to the Statistical Service of the Federal Employment Agency. The literature analysis aspects were strengthened in the context of the secondary data analysis.

The Federal Employment Agency (IAB) research institute uses data from the Federal Employment Agency based on theoretical approaches to the development of unemployment.

Unemployment by gender and duration is analysed applying the descriptive data analysis approach (Burkhardt and Sedlmeier, 2015).

Quantitative (secondary) data analysis was conducted aimed at answering the second research question on the costs of the citizen's benefit and the impact on public finances.

The explanative design mixed-methods approach was used to formulate the results and recommendations.

4 RESULTS AND DISCUSSION

4.1. The situation of unemployed women at the introduction of the citizen's benefit

The author concentrates on the area of unemployment to describe the situation of women in the labour market. Various approaches are available to the mapping of unemployment. According to the definition of the statistics department of the Federal Employment Agency, unemployed persons are considered to be those who meet the definition below.

Unemployed persons:

- are temporarily inactive or are in employment for less than 15 hours per week
- are searching for employment that is liable to compulsory insurance of at least 15 hours per week (own efforts),

Table 1: Content analysis according to Mayring: code words and bibliography overview

Keywords	Subject area	Sub-area 1	Sub-area 2
Labour market	Unemployment	Opportunities in the labour market	Level of requirements
Welfare state	German economy	Sectors	Moral hazard
Citizen's benefit	Participation in work	Financial situation	Market and integration
Fiscal policy	Unemployment of women	Capitalism	Women's participation in the labour market
Macroeconomics	Institution: Federal Employment Agency	Job Centre	Low-wage sector
Hartz reforms	Basic social security	Recession	
Basic social security			

Source: own materials; creation date: 24 March 2023

- are available to be placed by the Employment Agency or a job centre, i.e. are allowed to work and are able and willing to work (availability),
- reside in the Federal Republic of Germany,
- are not younger than 15 years of age and have not yet reached retirement age, and
- have personally registered as unemployed with an employment agency or job centre.

According to Paragraph 53a (1) of SGB II, the definition of unemployment in Paragraph 16 of the Social Code - Book III applies *mutatis mutandis* to persons in need of assistance under SGB II (Statistics of the Federal Employment Agency, 2023, see figure 1).

The following text focuses on and examines the sub-area of unemployment, specifically the sub-area of unemployed persons as set out in Social Code Book II.

In terms of classification, it is essential to be aware that a distinction is made between unemployment and basic security statistics. Unemployment statistics are used to analyse the extent to which women are affected by unemployment and how female unemployment is structured, whereas the primary security statistics are relevant when analysing the costs of the citizen's benefit.

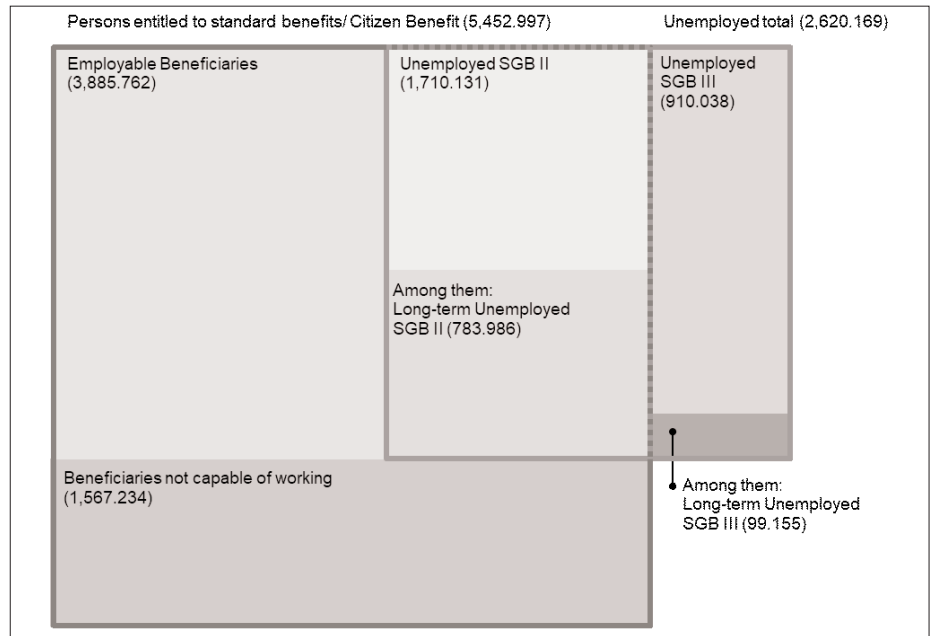
Around 2.6 million people were unemployed in February 2023, of whom around 1.7 million were registered as unemployed under SGB II. Approx. 1.2 million women were unemployed, of whom 810 thousand were listed as unemployed under SGB II (see figure 2).

The proportion of women searching for auxiliary (assistant) work was higher (see figure 3) than for men, i.e. three out of four women were searching for such employment compared to two out of three men. The analysis reveals the various risks that potentially apply to women in auxiliary-type jobs: auxiliary positions are frequently financially disadvantageous and tend to exacerbate the gender pay gap, and such positions are at greater risk of substitutability through digitalisation. Both risks lead to women experiencing labour market discrimination.

The following paragraph examines whether the higher level of acceptance of auxiliary positions by women is due to their qualification levels. Regarding current qualification levels, it is important to note that 68.5% of women are unskilled or have no relevant training (see table 2); this proportion is higher than for men (Steyer, 2022). Solga and Pfahl underlined this finding with their statement that the participation rate of women in continuing education is lower than that of men (2009).

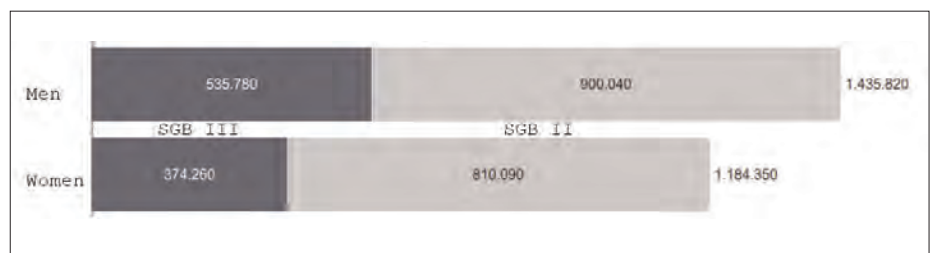
Women who are unemployed under Social Code II are, thus, on average formally

Figure 1: Connections between the group of persons entitled to benefits in SGB II and the unemployed

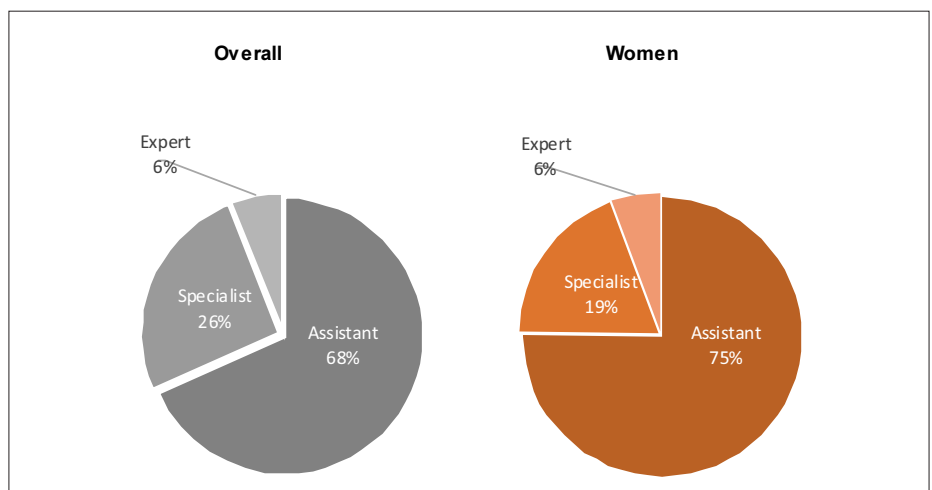
Source: Statistics of the Federal Employment Agency, 2023

Figure 2: Stock of unemployed persons by selected groups of persons and legal entities

Source: Statistics Service of the Federal Employment Agency, 2023a

Figure 3: Shares by requirement level in the overall comparison and by women in SGB II

Source: Statistics of the Federal Employment Agency, 2023b

less qualified than men, which explains their higher rate of searching for auxiliary employment. It should be further noted that these unemployed women rank in 1st to 3rd positions in terms of the target occupations of cleaning (25%), trade (17%) and food and hospitality (14%). For men, on the other hand, the 1st and 3rd occupations comprise transport/logistics (28%), construction and completion (13%) and manufacturing (9%). This finding is significant for the design of social policy approaches. Unfortunately, this is not a new observation, as highlighted by Malin (2019).

Konle-Seil et al. determined that active labour market policies contribute to integration (2018). However, previous governments have not succeeded either in eliminating labour market discrimination politically or in implementing labour market policies. This finding underscores Wendt's statement that social work must identify and address social problems (2021). The coalition agreement (2021) of the present federal government, consisting of the SPD, Bündnis90/Die Grünen and FDP

parties sets out the intention to respect the dignity of individuals and to promote social participation (coalition agreement of the SPD/Die Grünen/FDP, 2021). This should primarily be achieved through labour market integration (ibid., 2021). This analysis also indicates that social policy must create the educational incentives that lay the foundation for access to a rapidly changing labour market.

The so-called placement priority applied prior to the introduction of the Citizen's Benefit Act on 1 January 2023. This meant that unemployed persons were placed in gainful employment on an "if you are employable, you will be employed" basis, even if this might not correspond to their qualifications or wishes. However, the Citizen's Benefit Act abolished this priority and focused instead on long-term and sustainable employment. The citizen's benefit prioritises further training and the acquisition of vocational qualifications. New financial incentives for continuing education were provided via the introduction of the continuing education allowance and the citizen's income bonus,

thus providing increased support for investment in continuing vocational training, which is considered essential for ensuring long-term labour market integration. The principle of "training before temporary jobs" has been applied since 1 January 2023.

The greatest necessity is generally considered to apply to persons without vocational qualifications. Bruckmeier and Hohmeyer determined in this respect that employment relationships involving skills levels above the auxiliary level are more robust (2018). Bernhard further explains that participation in vocational qualification programmes enhances employment opportunities over the long term and leads to sustainable occupational integration (2016). Concerning women who receive the citizen's benefit, it has been estimated that almost 550 thousand women need to obtain qualifications. In addition, analysis has revealed the need to focus on unemployed women in the SGB II legal system. The duration of unemployment depends on both legal status and gender. The period of unemployment under SGB II is longer for women than for men, and the risk of remaining unemployed increases according to gender and a lack of qualifications. The average duration of the unemployment of women is 331 days, and this so-called retention period is highest for women in the auxiliary employment sector, who are, on average, unemployed for 376 days. This represents a social risk both for the women involved and the broader economy. Long periods of unemployment lead to alienation from the labour market, with the corresponding loss in value of previously acquired qualifications. Thus, the fact that labour potential remains untapped is accompanied by enhanced social risks.

In conclusion, the situation of unemployed women in the legal system is characterised by longer retention periods and lower qualification levels, which means that the chances of women exiting unemployment are lower than for men in the same legal system, as well as compared to women covered by the unemployment insurance legal system.

4.1.1. Opportunities for Women through the Citizen's Benefit Act

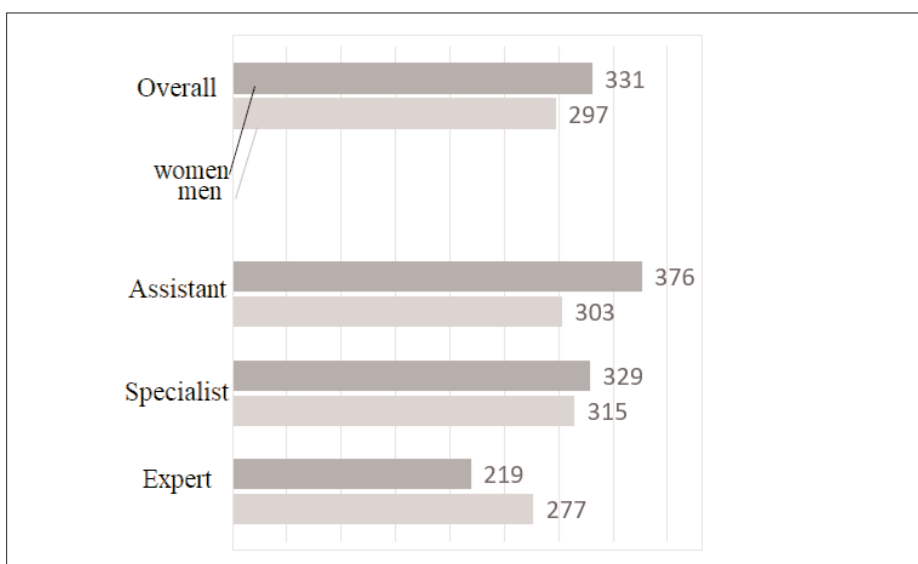
The Citizen's Benefit Act enables citizens to take advantage of opportunities and to unfold or develop their potential. This applies particularly to women - further training and the obtaining of vocational qualifications have been proved to increase the chances of sustainable employment. The provision of financial incentives is equally attractive for both men and women - a training benefit of 150 EUR for participation and a training bonus for

Table 2: Comparison of the qualification status of unemployed women and men under SGB II

Feature	Overall	Women	Share of women in %	Share of men in %
Without completed vocational training	1,134.810	554.930	68.5	64.4
In-company/school-based training	441.570	183.820	22.7	28.6
Academic education	91.240	49.390	6.1	4.6
Not specified	42.520	21.950	2.7	2.3

Source: Statistics Service of the Federal Employment Agency, 2023c

Figure 4: Comparison of the final average duration of unemployment in days by qualification level for women and men in SGB II

Source: Statistics of the Federal Employment Agency, 2023d

the passing of intermediate and final examinations were introduced in July 2023. In view of the fact that Germany is considered a conservative state with a corporatist structure (Esping-Andersen, 1990, Schmid 2019; Hall and Soskice, 2013), the country understands the challenge of the dual role of women due to family and work responsibilities. According to Schäfer and Gottschall and other authors, the central elements of the social security, remuneration and tax systems reinforce the traditional division of gainful employment and the provision of care (2018; Trappe et al., 2015). Changes have been introduced in 2023 that act to enhance the employment opportunities of women (Möhring et al., 2020). The instruments available via the citizen's benefit, including coaching (§16k SGB II), must be actively applied to support women who claim the benefit so that they are able to participate fully in this process. According to Hassel, Emmenegger and Häusermann, and the analysis presented in the previous section of this paper, being female remains synonymous with working in the part-time and low-wage sectors (2014; 2012; 2012). About 33.4 m of the employed in Germany are subject to social security contributions. Marginal employment is a woman's domain. More than half of those of working age who are marginally employed in part-time jobs and almost two-thirds of those who are only marginally employed are women (see figure 5).

4.1.2. Recommendations

Overcoming female unemployment remains a major challenge. The author views the reform of the citizen's benefit as an opportunity to focus on combatting this issue. While strengthening the potential and promoting the qualifications of women undoubtedly comprise essential building blocks in this respect, the authorities might be advised to engage more with citizens as to whether qualification-improvement measures provide the best solution in all cases of female unemployment. Addressing these factors has the potential to bring about positive changes in terms of leverage.

Some women do not have the necessary resources for, or access to, obtaining qualifications, in which case it is necessary to fundamentally rethink both the concept behind qualification measures and the requirements for participation in such measures. The concept of qualification modules, which comprise strictly defined learning units in terms of both content and duration, has been introduced to encourage the participation of persons with disabilities in further education. Such qualification modules are required to contain specific learning content from a re-

Figure 5: Forms of employment - total and share of women

Source: Statistics of the Federal Employment Agency, 2023e

Table 3: Comparison of the budget planning (excerpt) of citizen's benefit and unemployment benefit II

	Amount (in thousands of euros)	
	Plan 2023	Share
Citizens' Benefit	23,760.000 (2022: 21,085.000)	53.75% (2022: 49.79%)
Confederation participation in accommodation and heating benefits	10,400.000 (2022: 9,800.000)	23.53% (2022: 23.14%)
Administrative costs for the implementation of the basic provision for jobseekers	5,250.000 (2022: 5,101.400)	11.88% (2022: 12.05%)
Benefits for integration into work	4,400.000 (2022: 4,809.000)	9.95% (2022: 11.35%)

Source: Federal Ministry of Finance, 2023

cognised occupation. This model prompts the author to suggest that such modules could be adapted to improve the qualifications of women.

In some cases, citizens are unaware that opportunities in the job market are increasing and they often opine that their existing knowledge is sufficient to secure employment. This often represents a challenge for the authorities since job centres are required to ensure neutrality in terms of their approach to individual training providers, overall transparency and the provision of specific educational advice for clients. Rather than recommending clients to visit specific training providers, job centres provide general advice on educational objectives.

Concerning women who are not motivated to participate in qualification-improvement measures since they do not see the benefits or believe that they already have the necessary skills or knowledge, the best approach is to provide counselling in the work environment itself. In Austria, for example, career information centres have been established for this purpose, an innovation that could be introduced in Germany.

The regulations on analysis and the so-called cooperation plan, which were standardised with the introduction of the citizen's benefit, offer the potential for organising the stage-by-stage implementation of the integration process, which includes agreement with the client on the implementation of targeted measures. In this

respect, counselling needs to focus more on the benefits of obtaining qualifications. Above all, women can only be convinced of the prospect of improved career opportunities when realistic qualification options and market opportunities coincide.

Several factors motivate women to pursue higher qualifications, including enhanced career opportunities in jobs with higher salaries and potential access to jobs with a family-oriented culture. Access to educational resources and opportunities also encourage people to continue their education. Mentoring programmes and professional networks also help women to improve their skills. The issue of the use of educational partners is covered by the new citizen's benefit via the introduction of the instrument of coaching.

Coaching (§16k SGB II) provides assistance in terms of solving complex problems that arise from long-term unemployment, compatibility issues, etc. Re-entry programmes are not explicitly included in the Act that amends Book II of the Social Code. Therefore, the focus of attention of job centres themselves should be directed towards the support of women. Thus, the author views the advice of the managers of job centres concerning policies, networks and science as being indispensable in terms of supporting women within the SGB II legal framework. Clearly, re-entry programmes, which must include qualification elements, presuppose that sufficient care facilities are available for children and others who require care.

4.2. Sustainability of the Citizen's Benefit Act regarding public finances

Expenditure on the German citizen's benefit in 2023 is estimated at around EUR 23.76 billion, which represents an increase of around EUR 2.43 billion on the previous year. The Federal Audit Office further expects the reporting of additional expenditure of around EUR 4.8 billion (Federal Audit Office 2022). Although this does not pose a risk for the public budget per se, it does create financial problems for individual job centres. Due to unplanned additional expenditure and the high influx of Ukrainian refugees, job centre budgets are under strain, which is leading to cutbacks in certain areas, e.g. integration services, which include measures concerning qualifications, spending on which has declined compared to the previous year. This clearly creates a dilemma in terms of setting priorities. Moreover, since increased administrative costs, which mainly comprise job centre personnel costs, cannot be recuperated via extra funding, deficits are being funded from the integration services budget.

This suggests that funding for training is at risk, which underlines the need for careful management that ensures that sufficient funds remain available.

The costs of the citizen's benefit are increasing for a number of reasons (even if the number of beneficiaries is decreasing), e.g. due to increases in the amount of benefits per recipient following changes in legislation.

A further possible reason concerns changes in the composition of beneficiaries; for example, an increase in claimants

with greater needs (e.g. due to disability or high housing costs) than previously.

Moreover, it is reasonable to assume that administrative costs will continue to increase. Such costs form part of the total costs of benefits under SGB II and are likely to increase regardless of the number of benefit recipients.

According to Schäfer (2022), the reform of the citizen's benefit has created a number of risks. For example, he opines that public acceptance will be endangered if the amount of the citizen's benefit exceeds the earnings of taxpaying employees. Moreover, Bontout and Szatmari stated that the adequacy of benefits must be one of the benchmark criteria for the successful performance of social systems (2020).

Increases in the standard rates of the benefit necessarily entail higher financial demands (see figure 6).

Due to demographic developments and the robust labour market, the number of cases of those in need is declining. The IAB highlights the financial risk of the introduction of waiting periods and Bruckmeier points out the negative incentive effect of such periods ("Karenzzeitregelung"), including the citizen's benefit being used to bridge the time until the old-age pension can be claimed (2018). In addition, the effective management of the benefit requires adequate administrative funding. At the time of the completion of this research, the draft budget for 2024 had not yet been published by the Ministry of Finance. According to State Finance Minister Toncar, however, "the expenditure requests of many ministries are still clearly too high, or the lack of savings elsewhere is hampering the setting of new priorities." (ZDF-Nachrichten- Toncar (Finanz-Staatssekretär (FDP) 10.03.2023).

Thus, there is a risk that insufficient funding will be available for the additional costs incurred by job centres for the administration of novel and individualised integration measures. While the expansion of online access is undoubtedly simplifying the administration of benefits, increases can be expected in terms of the provision of funding and resources for enhancing integration and participation in the labour market, especially due to the costs of skills training.

The Federal Employment Agency generally welcomed the introduction of the waiting period, which ensures that assets of up to EUR 40,000 are protected in the first twelve months of participation. This means that these assets are not taken into account when calculating entitlement to the citizen's benefit. The inclusion of this regulation was based on reducing the amount of bureaucracy involved and on relieving beneficiaries of the existential worry of having to utilise their own assets when receiving the citizen's benefit. At this point, the question arises as to the extent to which moral hazard results in the unjustified claiming of the benefit. No data is presently available on this factor due mainly to the short time period since the introduction of the benefit. Nevertheless, a survey on the unjustified receipt of state benefits revealed that almost three-quarters of respondents would not claim state benefits to which they are not entitled. Although this figure was lower for the unemployed, it was still at a high level (see figure 7).

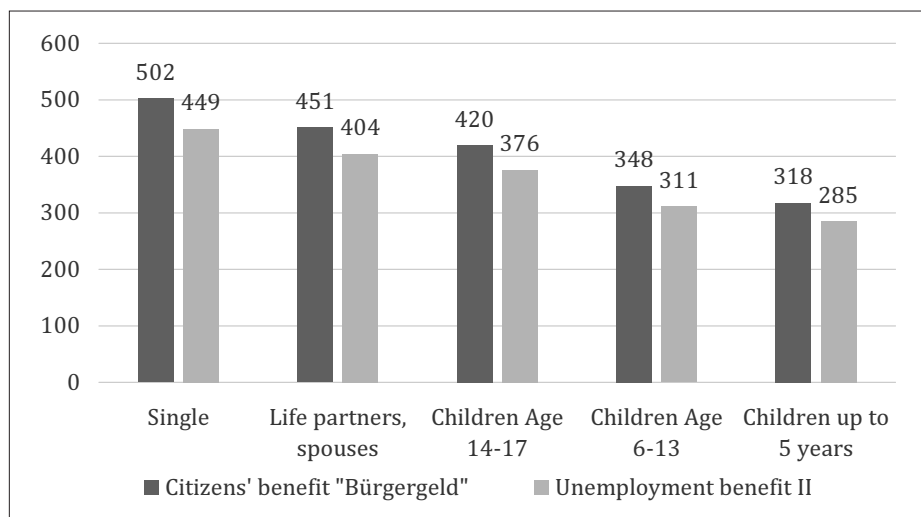
Whereas the introduction of the waiting period simplified the citizen's benefit procedure, and it allows citizens to retain their assets to a certain extent, it also means that it is difficult for job centres to recoup benefits that have been wrongly approved and received.

In summary, the introduction of the new Citizen's Benefit Act has increased overall costs. Due to increased personnel costs, job centres are being forced to redirect funds from the integration budget, which underscores the need for efficient management and the effective use of available resources so as to ensure the availability of sufficient funding. This can only be achieved via professional and services supervision and oversight provided by independent inspection bodies.

5 CONCLUSION

The article provides an overview of the citizen's benefit, which replaced Unemployment Benefit II on 1 January 2023. The data indicates the positive development of the labour market in Germany via rising employment rates and falling unemployment rates. It also shows that

Figure 6: Comparison of citizen's benefit (from 2023) and Unemployment Benefit II (up to 2022) rates by selected characteristics

Source: Federal Ministry of Labour and Social Affairs, 2023

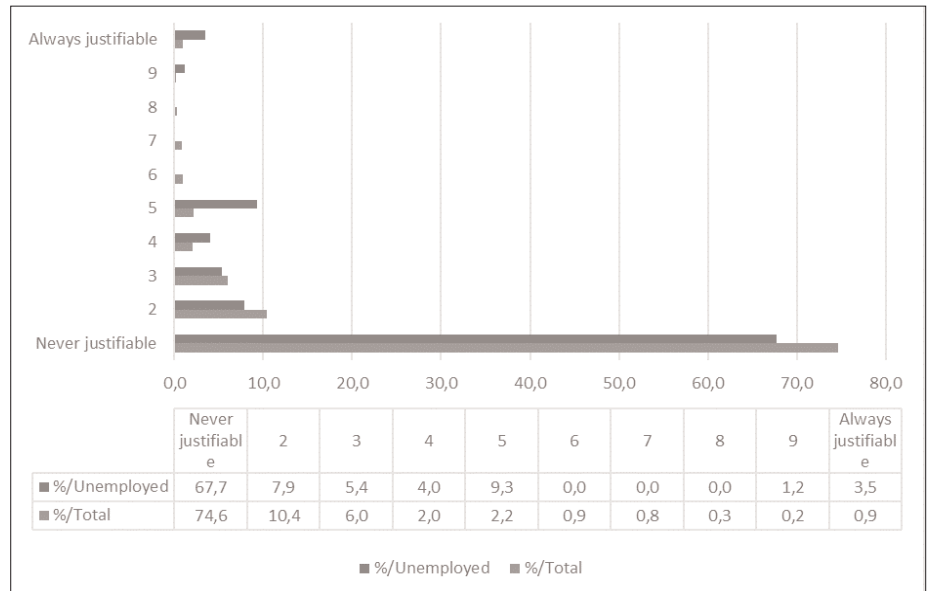
the economy is growing and developing, thus leading to the creation of jobs and better working conditions. However, these positive developments should be accompanied by reforms in those areas financed by taxation revenue, which would serve to reduce inequalities and promote the more equitable distribution of wealth. Such reforms are crucial in terms of ensuring that all citizens benefit from economic development. It is evident that much of the potential of women in the labour market remains untapped. The introduction of the citizen's benefit has helped to alleviate alienation from the labour market and to clarify the skills gaps in, and the changing demands of, the labour market. Women should be seen as an economic opportunity rather than a permanent "construction site" for the German unemployment system, i.e. women should be seen as untapped labour potential in the unemployment system rather than a problem. Instead of seeing women as a "construction site" that needs repairs and improvement, they should be seen as a "petrol station" that can provide the economy with new energy and impetus. Women have the potential to make a major contribution to the economy through work and engagement. To this end, women must be provided with the same opportunities and chances as men in terms of applying their skills and talents and advancing their careers. Hence, it is essential to focus on opportunities for women in the context of the Citizen's Benefit Act with due regard to the financial and political risks.

While the abolition of the placement priority and the focus on qualifications and coaching are positive developments, the issue of potential demotivation must not be ignored. Intervention requires a high-quality counselling approach accompanied by cooperation and careful planning, as provided for in the terms of the citizen's benefit.

The simplification of administrative processes and a reduction in bureaucracy are essential factors in terms of ensuring the adequacy of funding for job centres. By reducing unnecessary bureaucratic hurdles and optimising processes, resources can be used more efficiently and costs can be reduced. This will help to reduce the financial burden on job centres while improving the quality of services.

Despite the potential for savings, it is important to emphasise that sufficient financial resources are required in the overall job centre budget in order to implement qualification measures and additional support services. These measures are crucial in terms of supporting the labour market integration of the unemployed and improving their chances of securing permanent employment. They must not, therefore, be neglected due to budget constraints.

Figure 7: Survey on unjustified claiming of state benefits by the unemployed (Base mean=2140; Base mean Unemployed=79; Weighted results)

Source: Haerpfner, C.et al., 2022

It is, therefore, necessary to adopt a balanced approach that focuses on both cost efficiency and the provision of high-quality services. This requires careful planning and budgeting as well as the continuous monitoring and evaluation of the measures implemented. This is the only way to ensure that job centres perform their tasks effectively while providing the best possible services to the unemployed.

References

Achatz, Juliane (Hg.) (2008): Arbeitsmarktsoziologie. Probleme, Theorien, empirische Befunde. 2. Auflage. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften / GWV Fachverlage GmbH Wiesbaden.

Alon, Titan; Doepke, Matthias; Olmstead-Rumsey, Jane; Tertilt, Michele (2020a): The Impact of COVID-19 on Gender Equality. In: *National Bureau of Economic Research Working Paper Series* No. 26947. DOI: 10.3386/w26947.

Alon, Titan; Doepke, Matthias; Olmstead-Rumsey, Jane; Tertilt, Michele (2020b): The Impact of COVID-19 on Gender Equality. Cambridge, MA.

Aretz, Bodo; Fries, Jan; Schmidt, Christoph M. (2019): Fördern und Fordern als erfolgreiches Leitprinzip. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*.

Bauer, Anja; Fuchs, Johann; Gartner, Hermann; Hummel, Markus; Hutter, Christian; Wanger, Susanne et al.: IAB-Prognose: Arbeitsmarkt auf dem Weg aus der Krise. Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung (IAB), Nürnberg [Institute for Employment Research, Nuremberg, Germany] (202106). Online verfügbar unter <https://ideas.repec.org/p/iab/iabkbe/202106.html>.

Bauer, Anja; Weber, Enzo (2021): COVID-19: how much unemployment was caused by the shutdown in Germany? In: *Applied Economics Letters* 28 (12), S. 1053-1058. DOI: 10.1080/13504851.2020.1789544.

Baur, Nina; Blasius, Jörg (Hg.) (2019): Handbuch Methoden der empirischen Sozialforschung, pp 633-648. 2., vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage. Wiesbaden: Springer VS (Springer eBook Collection).

Bernhard, Sarah (2016): Berufliche Weiterbildung von Arbeitslosengeld-II-Empfängern. Langfristige Wirkungsanalysen. In: *Sozialer Fortschritt* 65 (7), S. 153-161. DOI: 10.3790/sfo.65.7.153.

Bernhard, Sarah; Stephan, Gesine; Uhlendorff, Arne; van den Berg, Gerard (2022): Verträge zwischen Arbeitslosen und ihrem Jobcenter: Die Wirkung von Eingliederungsvereinbarungen im Rechtskreis SGB II.

Boll, Christina (2020): Gleichberechtigung: Salto vorwärts oder rückwärts? In: *Wirtschaftsdienst (Hamburg, Germany) : 1949* 100 (5), S. 309. DOI: 10.1007/s10273-020-2640-4.

Bontout, O. und K. Szatmari (2020): Benchmarking on Minimum Income Principle to Facilitate Upward Convergence, The Federal Ministry of Labour and Social Affairs' Thematic Reader.

Bruckmeier, Kerstin; Hohmeyer, Katrin (2018): Arbeitsaufnahmen von Arbeitslosengeld-II-Empfängern. Nachhaltige Integration bleibt schwierig. Nürnberg: Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung (IAB-Kurzbericht, 2018, 2). Online verfügbar unter <http://hdl.handle.net/10419/185837>.

Brückner, Hannah (2004): Gender inequality in the life course. Social change and stability in West Germany, 1975 - 1995. New York, N.Y.: Aldine de Gruyter (The life course and aging).

Butterwegge, Christoph (2018): Hartz IV und die Folgen. Auf dem Weg in eine andere Republik? 3., aktualisierte Aufl. Weinheim: Beltz. Online verfügbar unter <http://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-epflicht-1123966>.

Butterwegge, Christoph (2022): Die polarisierende Pandemie. Deutschland nach Corona. 1. Auflage. Weinheim, Basel: Beltz Juventa. Online verfügbar unter http://ebooks.ciando.com/book/index.cfm?bok_id=3137468.

Dahme, Heinz-Jürgen (2008): Krise der öffentlichen Kassen und des Sozialstaats. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*.

Dustmann, Christian; Ludsteck, Johannes; Schönberg, Uta (2009): Revisiting the German Wage Structure *. In: *Quarterly Journal of Economics* 124 (2), S. 843-881. DOI: 10.1162/qjec.2009.124.2.843.

Ertl, Hubert (2021): Genderungleichheiten in der Arbeitswelt - eine Herausforderung für die Berufsbildung. In: *zbw* 117 (4), S. 525-530. DOI: 10.25162/zbw-2021-0021.

- Federal Ministry of Finance, 2023: Proportion of Benefits under the Second Social Code Book and Similar Benefits, 2023, own presentation; creation date: 24 March 2023
- Federal Ministry of Labour and Social Affairs, 2023: Citizen's Benefit/Basic Security, January 2023, own presentation; creation date: 24 March 2023
- Gernandt, Johannes; Pfeiffer, Friedhelm (2006): Rising Wage Inequality in Germany. In: *SSRN Journal*. DOI: 10.2139/ssrn.894214.
- Gottschall, Karin (2018): Arbeit, Beschäftigung und Arbeitsmarkt aus der Genderperspektive. In: *Fritz Böhle, G. Günter Voß und Günther Wachtler* (Hg.): *Handbuch Arbeitssoziologie*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden, S. 361-395.
- Haerperfer, C., Inglehart, R., Moreno, A., Welzel, C., Kizilova, K., Diez-Medrano J., M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen (eds.), 2022, World Values Survey: Round Seven - Country-Pooled Datafile Version 5.0. Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WWSA Secretariat, own illustration
- Hammerschmid, A.; Schmieder, J.; Wrohlich, K. (2020): Frauen in Corona-Krise stärker am Arbeitsmarkt betroffen als Männer.
- Hehenberger, Anna; Hanzl, Lisa (2021): Einkommensungleichheit während Corona Einblicke in pandemiebedingte Auswirkungen auf die Haushaltseinkommensungleichheit nach Geschlecht. Working Paper. Momentum-Kongress. Online verfügbar unter https://www.momentum-kongress.org/system/files/congress_files/2021/hehenberger-hanzl-2021-einkommensungleichheit-waehrend-corona-working-paper.pdf.
- Heinze, Rolf G.; Schupp, Jürgen (Hg.) (2022a): Grundeinkommen - Von der Vision zur schleichenden sozialstaatlichen Transformation. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden.
- Heinze, Rolf G.; Schupp, Jürgen (2022b): Vom "Muddling Through" zum Politikwechsel: Hindernisse und Gelingensfaktoren. In: Rolf G. Heinze und Jürgen Schupp (Hg.): *Grundeinkommen - Von der Vision zur schleichenden sozialstaatlichen Transformation*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden, S. 175-218.
- Herzog-Stein, Alexander (2022): Beim Übergang zum Bürgergeld mutig große Veränderungen wagen. In: *Wirtschaftsdienst (Hamburg, Germany : 1949)* 102 (2), S. 100-103. DOI: 10.1007/s10273-022-3109-4.
- Immervoll, H.; Hye, R.; Fernandez, R. (2020): How Reliable Are Social Safety Nets? Value and Accessibility in Situations of Acute Economic Need (The Federal Ministry of Labour and Social Affairs' Thematic Reader, Germany's Presidency of the Council of the European Union).
- Jaenichen, Ursula; Rothe, Thomas (2014): Hartz sei Dank? Stabilität und Entlohnung neuer Jobs nach Arbeitslosigkeit. In: *WVI 67* (3), S. 227-235. DOI: 10.5771/0342-300X-2014-3-227.
- Klinger, Sabine; Rothe, Thomas; Weber, Enzo (2013): Die Vorteile überwiegen. Makroökonomische Perspektive auf die Hartz-Reformen. In: *IAB-Kurzbericht*.
- Koebe, J., Samtleben, C., Schrenker, A., & Zucco, A (2020): Systemrelevant und dennoch kaum anerkannt: Das Lohn- und Prestigeniveau unverzichtbarer Berufe in Zeiten von Corona.
- Konle-Seidl, R. (2021): Strengthening minimum income protection in the EU. Briefing for the EMPL Committee of the European Parliament, März.
- Mader, Katharina (2021): Lockdown hat Illusion von Geschlechtergleichstellung geraubt. Online verfügbar unter <https://science.apa.at/power-search/5256549606387199161>, zuletzt geprüft am 11.04.2023.
- Malin, Lydia; Jansen, Anika; Seyda, Susanne; Flake, Regina (2019): Fachkräftengpässe in Unternehmen: Fachkräftesicherung in Deutschland - diese Potenziale gibt es noch. Kompetenzzentrum Fachkräftesicherung (KOFA), Institut der deutschen Wirtschaft (IW) / German Economic Institute (2/2019). Online verfügbar unter <https://ideas.repec.org/p/zbw/iwkofa/22019.html>.
- Martinek, Hanne (2006): Schweden: Vorbild für die Förderung individueller Existenzsicherung von Frauen.
- Mayring, Philipp (2010): Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken. 11. Neuauflage. Weinheim: Beltz (Beltz Pädagogik). Online verfügbar unter <http://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-epflicht-1143991>.
- Mayring, Philipp (2022): Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken. 13. Neuauflage. Weinheim: Julius Beltz GmbH & Co. KG. Online verfügbar unter <http://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-epflicht-2019387>.
- Merkl, Christian (2022): Perspektiven zum Bürgergeld. = Perspectives on Germany's welfare reform ("Bürgergeld"). In: *Wirtschaftsdienst <Heidelberg>*. DOI: 10.1007/s10273-022-3106-7.
- Schäfer, Holger (2022): Bürgergeld statt Hartz IV. In: *Wirtschaftsdienst (Hamburg, Germany : 1949)* 102 (2), S. 82-85. DOI: 10.1007/s10273-022-3105-8.
- Solga, Heike und Pfahl, Lisa (Hg.) (2009): Doing Gender Im Technisch-Naturwissenschaftlichen Bereich. pp 155-218. Deutsche Akademie der Technikwissenschaften. Berlin, Heidelberg: Springer (Förderung des Nachwuchses in Technik und Naturwissenschaft). Online verfügbar unter http://web.archive.org/web/20140423010554/http://www.acatech.de/80/fileadmin/user_upload/Baumstruktur_nach_Website/Acatech/root/de/Publikationen/acatech_diskutiert/acatech_diskutiert_FOERDERUNG_DES_NATURWISSENSCHAFTLICHEN_NACHWUCHSES_ohne_Impressum.pdf.
- Statistics of the Federal Employment Agency (2023): the Labour market in figures, Unemployed persons by jurisdiction and beneficiaries according to SGB II, February 2023; creation date: 24 March 2023
- Statistics Service of the Federal Employment Agency (2023a): Interactive statistics, Key figures for the labour market, February 2023, own illustration; creation date: 24 March 2023
- Statistics of the Federal Employment Agency (2023 b): Stock of unemployed persons by duration of unemployment, legal status, gender and IIdB 2010 occupational categories, February 2023, own presentation and calculation; creation date: 24 March 2023
- Statistics Service of the Federal Employment Agency (2023c): Interactive statistics, Key labour market indicators, February 2023, own presentation and calculation; creation date: 24 March 2023
- Statistics of the Federal Employment Agency (2023d): Stock of unemployed persons by duration of unemployment, legal status, gender and IIdB 2010 occupational categories, February 2023, own presentation and calculation; creation date: 24 March 2023
- Statistics of the Federal Employment Agency (2023e): Report: Focus on the Labour Market - The Labour Market Situation of Women and Men 2021, Nuremberg, July 2022
- Steyer, K. (2022): Unemployment, Effects of Government Measures and Employment Effects During the Corona Crisis in Germany. In: *ACTA VŠFS*, S. 116-131. DOI: 10.37355/acta.
- Trappe, H.; Rosenfeld, R. A. (2004): Occupational Sex Segregation and Family Formation in the Former East and West Germany. *Work and Occupations* (Work and Occupations, 31(2), 155-192.).
- Trappe, Heike, Pollmann-Schult, Matthias und Christian Schmitt (2015): The rise and decline of the male breadwinner model: Institutional underpinnings and future expectations. *European Sociological Review*, 31 (2), 230-242.
- Wendt, Peter-Ulrich (2021): *Lehrbuch Soziale Arbeit*, p 129. 2., vollständig überarbeitete Auflage. Weinheim, Basel: Beltz Juventa (Studienmodule Soziale Arbeit).
- Willms-Herget, Angelika (1985): *Frauenarbeit. Zur Integration der Frauen in den Arbeitsmarkt*. Zugl.: Mannheim, Univ., Diss., 1984. Frankfurt/Main: Campus-Verlag (Campus-Forschung, 468).
- ZDF-Nachrichten- Mr. Tonacar (Finanz-Staatssekretär (FDP) (10.03.2023): Lindner verschiebt Haushaltsvorlage.

Katrin Steyer

(katrin.steyer.szb@gmail.com) is a student in the doctoral programme of the VSFS (Vysoká škola finanční a správní, Estonská 500, 3 10100 Prague). She has many years of practical experience in financial management, controlling and operational management at Europe's largest social agency, the German Federal Employment Agency.

Nové publikace RILSA

Navigating Europe's Socio-Economic Crisis

Mezinárodní tým ekonomů pod vedením ředitele Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (RILSA) **Robina Maialeh** dokončil knihu **Navigating Europe's Socio-Economic Crisis**. Nconcem letošního roku ji vydá přední světové nakladatelství **Palgrave Macmillan**.

Publikace vznikla v rámci autonomního výzkumného projektu Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí **Aktuální otázky makroekonomického prostředí**. Zabývá se dopady inflace a energetické krize na různé společenské skupiny, stejně tak i situací na českém trhu práce a dopady migrace ukrajinských uprchlíků.

Nová publikace Eurofoundu s přispěním výzkumné pracovnice RILSA

Nová výzkumná zpráva Eurofoundu **Societal implications of labour market instability** se zabývá nestandardními formami zaměstnávání (zkrácenými úvazky, smlouvami na dobu určitou, zaměstnáváním „načerno“ atp.) v zemích Evropské unie. Za Českou republiku se na publikaci podílela **Soňa Veverková** z Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí.

Studie si všímá zejména těch skupin pracovníků, kteří jsou výše zmíněnými nestandardními formami zaměstnávání nejvíce ohroženi (migranti, lidé s nízkým vzděláním, mladí lidé bez praxe).

Stravování seniorů v institucionální péči¹

Martina Němcová – Marcela Petrová Kafková

Abstrakt

Poskytování stravy je nedílnou součástí služeb zařízení sociální péče. Přejít seniora do zařízení institucionální péče přináší změny v jeho stravovacích zvyklostech. Při tomto přechodu dochází k omezení autonomie jedince ve výběru jídla a režimu stravování, stejně tak dochází ke změnám v podobě stolování. Seniori zároveň patří mezi nejohroženější skupiny z hlediska výskytu malnutrice. Právě změny, které jsou spojeny s přechodem do institucionální péče, jako je ztráta autonomie a nespokojenost s předkládaným jídlem, patří k faktorům, jež mohou přispět k rozvoji této nemoci. Poznáni limitů a možností autonomie ve stravování je cílem tohoto textu. Sledujeme, zda a jakým způsobem je podporována autonomie klientů a klientek, jejich individuální představy a potřeby nejen ve složení stravy, ale především v rámci celého stravovacího režimu. Pro naši analýzu jsme využily veřejně dostupných dokumentů, které domovy zveřejnily na svých webových stránkách. Přestože velká část domovů deklarovala individuální přístup ke svým klientům a snahu o zachování soběstačnosti, naše zjištění to v oblasti stravování nepotvrzují.

Klíčová slova: sociální význam jídla; stravování; seniori; institucionální péče; autonomie; induktivní obsahová analýza

Abstract

The provision of meals comprises a fundamental part of the services offered by care homes. The transition of older adults to institutional care facilities is accompanied by changes in the eating habits of their clients, including a reduction in autonomy concerning the choice of meals and diet, as well as changes to eating patterns. Moreover, the older adult population is known to be susceptible to malnutrition. The factors that are associated with the transition to institutional care, including the loss of autonomy and dissatisfaction with the food served, may even contribute to the development of this disease. This paper aims to form an understanding of the limits and options surrounding autonomy in terms of the eating habits of older adults in institutional care. We examine whether and how the autonomy and individual opinions and needs of clients are supported in the composition of the diet and the overall dietary regime. The analysis was based on the study of publicly-accessible documents that are published by care facilities on their websites. Despite many care homes claiming to provide personalised services for their clients and the promotion of independence, our research did not confirm these trends in terms of the provision of meals.

Keywords: social meaning of food; nutrition; older adults; care homes; autonomy; inductive content analysis

Úvod

Jídlo je jedním z klíčových prvků kvality života (Vidovičová a Lorman, 2007). Důležitá je přitom nejen nutriční složka, ke kvalitě života ve stáří výrazně přispívá požitkem z jídla (Grunert et al., 2007). Kromě toho jsou aktivity spojené s přípravou jídla důležité pro definování vlastní identity (Thompson et al., 2014) a díky podpoře budování vztahů přispívají k začlenění jedince do společnosti (Hradcová, 2014). Ztráta jídelních zvyklostí tak může vést až ke ztrátě kulturní identity (Amarantos, Martinez, a Dwyer, 2001). Stravovací zvyklosti jsou navíc specifickou kombinací udržování rutiny a adaptace na změny, které stárnutí přináší (King et al., 2017). Činnosti spojené s jídlem a jeho přípravou představují pro stárnoucí v domácím prostředí naplnění značné části dne, strukturují jej a přispívají k pocitu kontroly nad vlastním životem (Amarantos et al., 2001). Jde o činnosti, které jsou rutinní a zároveň i reflexivní (Halkier, 2020). Příprava jídla navíc přináší potěšení ze soběstačnosti (Sydner a Fjellström, 2007).

Podoba přípravy jídla a následný průběh stravování se v jednotlivých fázích lidského života liší. Nutriční potřeby se mohou s narůstajícím věkem měnit, proměňují se i individuální představy a preference, stravovací rutina. Stejně tak může být zdravotními problémy ovlivněna schopnost stravu přijímat. Slabé a třesoucí se ruce či špatné orální zdraví výrazně snižují prožitek z jídla a mohou vést k ostychu ze stravování ve společnosti dalších lidí (Nyberg et al., 2018). Soběstačný dospělý jedinec má typicky značnou autonomii v rozhodování o časování a složení stravy, stejně jako o podobě stolování. V momentě, kdy stárnoucí potřebuje pomoc, bývá jídlo jednou z prvních věcí, která je alespoň v nějaké míře řešena pečujícími. A to typicky ve formě donesení nákupu či zajištění obědů.

Přechod do zařízení sociálních služeb přináší zásadní proměnu struktury dne. Autonomie stárnoucí ve výběru jídla a režimu stravování je výrazně omezena. Právě jídlo a pití jsou esenciálními prvky poskytované péče (Grondahl a Aagaard, 2016). V českém prostředí je podoba stra-

vování výrazně podmíněna hygienickými předpisy a dalšími pravidly. Přes deklarativní podporu nezávislosti je pro zařízení typická naučená závislost (Kalvach et al., 2011). Právě příprava a servírování jídla personálem domova pro seniory je typickým příkladem odebrání smysluplné každodenní činnosti ze zodpovědnosti a denní rutiny stárnoucích (Petrová Kafková, 2017). Přestože je pobytová instituce pro seniory nazývána domovem, organizace stravování spíše odpovídá zdravotnickému zařízení, a to včetně podřízení obsahu stravy představě o „správné či vhodné“ výživě, která však výrazně neodpovídá aktuálním výživovým znalostem (Těšínský et al., 2020). Možnost ovlivnit kvalitu přípravy, kvantitu a frekvenci podávání stravy, stejně jako jeho estetickou podobu, je jen minimální (Vidovičová a Lorman, 2007; Bailey, Bailey a Bernoth, 2017; Palacios-Cena et al., 2016). Nastavení lepšího prožitku z jídla však v institucionálních zařízeních brání hygienické a další předpisy (Zgola, Bordillon a Králík, 2013). Přitom volba jídelníčku je považována za příležitost rezidenta udržet si aspoň malou

osobní kontrolu nad svým životem (Ball et al., 2000). Podle Mahadevan et al. (2014) je právě výběr pokrmu primární faktor spokojenosti s jídlem. Pokud rezident nemá možnost výběru nebo jsou jeho očekávání odlišná od skutečně poskytnutého jídla, může docházet k tomu, že klient jídlo nesní, v dlouhodobém měřítku pak u něj hrozí rozvoj malnutrice (Burke, 1997). Právě nespokojenost s předkládaným jídlem má také dle Bailey et al. (2017) vliv na stravovací chování.

Další faktor, který má vliv na příjem potravy, je interakce s ostatními v době jídla. Aby měla interakce pozitivní vliv, musí se jednat o společnou činnost, jako je například povídání si, ne o pouhou přítomnost jiných lidí (Walker-Clarke et al., 2022). Osamělost během stolování je naopak spojována s nedostatkem požitku z jídla (de Moraes et al., 2013).

Senioři patří mezi nejohroženější skupinu z hlediska rizik malnutrice, tedy „stavu výživy, který je způsoben nedostatečným, nadměrným nebo nevyváženým příjmem energie, bílkovin a dalších živin a/nebo poruchou vstřebávání živin z již přijaté potravy. Malnutrice má nepříznivý vliv na složení a funkci těla i celkový zdravotní stav“ (Aliance, 2021: 1). Právě pobyt seniora v institucionálním zařízení je považován za rizikový faktor pro rozvoj malnutrice (Wikby a Fägerskiöld, 2004). Dle projektu společnosti NutriAction z roku 2017 v českých domovech pro seniory a domovech se zvláštním režimem bylo zjištěno, že „41 % klientů je v riziku malnutrice a 16 % klientů se již nacházelo ve stavu malnutrice“ (Aliance, 2021: 2). Malnutrice může být způsobena řadou příčin. Kromě zdravotních důvodů jako nemoci či léky způsobující nechutenství jsou podstatné psychické a sociální příčiny malnutrice. Příčinou malnutrice může být i nedostatečné povědomí personálu, nevhodné diety, špatné prostředí pro stolování nebo nedostatečná nutriční podpora (Wright et al., 2013).

Z výše uvedeného je patrné, že stravování je opomíjenou, ale důležitou dimenzí života stárnoucích. Stravování v domovech pro seniory představuje zcela specifickou kategorii. Právě stravování dobře ilustruje, jak radikální proměnu v možnostech individuální autonomie život v domovech pro seniory (dále též DpS) oproti domácnosti představuje. Poznání limitů a možností autonomie ve stravování je i cílem tohoto textu. Sledujeme, zda a jakým způsobem je podporována autonomie klientů a klientek a jejich individuální představy a potřeby v rámci celého stravovacího režimu. Také se zaměřujeme na to, zda a popřípadě jakým způsobem dochází v domovech k disciplinaci klientů. Přestože je bezpochyby důležité zabývat se také nutričním složením podávané stravy, článek si neklade za cíl hodnotit kvalitu jídla z hlediska potřebných živin, tuto úlohu přenechává odborníkům z dané oblasti.

Data a metody

Analýzu podoby stravování v domovech pro seniory v kontextu možností individuálních voleb jsme založily na informacích o stravování, které tyto instituce poskytují. Analyzovaly jsme tedy veškeré veřejně přístupné informace z webových stránek vybraných domovů pro seniory. Konkrétně informace týkající se stravování a jeho organizace uvedené v domácích řádech či přímo na webových stránkách a jídelničky. Využily jsme postupů induktivní obsahové analýzy, při které výzkumník zkoumá data, aby našel společná témata, opakující se myšlenky nebo způsoby vyjádření (Braun a Clarke, 2006).

Hledaly jsme veškeré informace, které se týkají možnosti klientů upravit své stravování dle vlastních potřeb. Především možnosti získání a uchování (vlastních) potravin, možnost přípravy a konzumace svačin a nápojů, ale i příležitost ovlivnit podobu stravování v instituci. Sledovaly jsme i konkrétní formulace věnující se tématům, protože jde o prvek, který podporuje či naopak brání seniorům a seniorkám v DpS ovlivňovat podobu své stravy. S využitím softwaru Atlas.ti jsme veškeré tyto materiály kódovaly a dále kategorizovaly s cílem nalézt opakující se vzorce.

V České republice je domovů pro seniory a domovů se zvláštním režimem značné množství, vzhledem k podobnosti poskytovaných informací byla analýza všech nadbytečná, neefektivní a také neúměrně časově náročná. Tato analýza je součástí většího projektu soustředícího se na sociální a kulturní význam jídla ve stáří, proto jsme do analýzy zahrnuly, stejně jako v celém projektu, pouze instituce v Jihomoravském kraji a Praze. Tento výběr vychází z dostupnosti regionů pro výzkumný tým a také dostupnosti kontaktů umožňujících realizovat v dalším kroku výzkum přímo v domovech pro seniory. Sledovaly jsme jak soukromé instituce, tak domovy zřizované kraji či městy, a to včetně domovů se zvláštním režimem. V námi sledované oblasti se domovy pro seniory a domovy se zvláštním režimem nijak nelišily, proto je dále nerozlišujeme. Celkem jsme získaly data z 56 zařízení v Jihomoravském kraji a z 29 zařízení v Praze. Tento počet je úplným výčtem zařízení v daných krajích, které poskytují alespoň nějakou informaci o své existenci na internetu.

Z celkového počtu 85 zařízení se nám podařilo získat informace o režimu stravování od 55 % z nich. Tyto informace byly většinou součástí domácího řádu. Část zařízení se stravování věnovala kromě domácího řádu i podrobněji přímo na webových stránkách. V tom případě jsme do své analýzy zahrnuly veškeré informace, které se stravování týkaly. Jídelniček mělo veřejně přístupných pouze 20 zařízení, tedy 24 %.

Výsledky

V rámci pasáží, které se týkají stravování, byla mezi jednotlivými domácími řády patrná velká unifikace. Důvodem je i vysoká regulace stravování hygienickými normami a dalšími předpisy. Většina analyzovaných domácích řádů uváděla přesné časy, kdy se jídlo klientům podává, kde se jídlo podává, jaký je postup pro odhlášení stravy nebo například jakým způsobem mohou klienti postupovat, pokud jim něco ve stávajícím stravování nevyhovuje. Jde o základní regulace stravování, ze kterých celé podávání stravy klientům vychází.

Domovy ve většině případů zajišťují stravu v rozsahu tří hlavních jídel a jedné nebo dvou přesnídávek. V jednom domově zavedli přípravu snídaní a večeří jako každodenní společnou aktivitu. V řádech je také zmiňována tzv. druhá večeře, která je připravovaná pro diabetiky. Časové rozmezí, ve kterém se jídlo vydává, se v jednotlivých domovech liší. Ve většině zařízení je snídaně a večeře servírovaná v rozmezí 30 nebo 60 minut, tedy v podstatě v jednom čase. V několika málo domovech se jedná o 90 minut nebo déle, což už může klientům umožňovat určitou časovou volnost. Výdej snídaně typicky začíná v 7:30 hodin nebo v 8:00 hodin a končí v 8:00–8:30 hodin. U obědů je délka výdeje jídla podobná. U deseti domovů bylo zjištěno, že je podáván pouze v rozmezí 30 nebo 45 minut, a je tedy vyžadována poměrně striktní dochvilnost klientů. V ostatních domovech je to 60 až 120 minut. Obědy se nejčastěji vydávají od 11:30 hodin nebo od 12:00 hodin. Poslední jídlo, tedy večeře, se pro klienty, kteří nemají diabetes, v domovech vydává nejčastěji od 17:00–17:30. Výdej večeře pak typicky trvá do 17:30 nebo 18:00, výjimečně pak do 18:30 nebo 19:00. V domovech, kde výdej končí dříve, mají klienti, kteří chodí spát později, dlouhé časové období mezi spánkem a posledním jídlem. Časy podávání jídel se během roku nemění, a není tak respektováno, že se může v průběhu roku měnit preferovaný čas jídla například kvůli rozdílným časům západu a východu slunce. V některých řádech bylo zmíněno, že jsou časy výdeje jídla jiné v pracovních dnech a o víkendech a svátcích. O víkendech a svátcích se v těchto domovech podává večeře dříve než v pracovních dnech. To se pravděpodobně děje z personálních důvodů, nikoli pro potřeby klientů. V domácnostech přitom bývají víkendové dny právě naopak dobou, kdy se jídlo podává později a je možné zůstat vzhůru déle, třeba i z důvodu návštěvy rodiny či přátel. Klientům se tak ještě prodlužuje čas mezi posledním jídlem a spánkem.

V domácích řádech jsme se také dočetly, jaké jsou možnosti, pokud si senior stravu z nějakého důvodu nemůže vyzvednout ve stanovený čas. Vyhláška o hygienických

požadavcích na stravovací služby a o zásadách osobní a provozní hygieny při činnostech epidemiologicky závažných v tomto případě striktně trvá na bezpečnosti pokrmů bez přihlídnutí k reálné rizikovitosti. Je stanoveno, že „[p]okrmu nevydané ve lhůtě, která byla určena osobou provozující stravovací službu v rámci postupů založených na zásadách kritických bodů, nelze dále skladovat, opakovaně ohřívát ani dodatečně zchlazovat nebo zmrazovat [...]“ (vyhláška č. 137/2004 Sb.). V rádech 18 domovů je uvedeno, že je možné klientovi stravu odložit na později a po příchodu mu ji ohřát, což je způsob běžně používaný v domácnostech. Typicky však k tomuto pozdnímu vyzvednutí musí mít „podstatný“ důvod, nejen například chuť se z procházky vrátit později. Příkladem je „V odůvodněných případech nepřítomnosti (vyšetření u lékaře, nahlášen pozdější příjezd apod.) a na výslovné přání klienta, lze stravu uchovat na příslušném patře a po příchodu klienta mu stravu ohřát a podat“ (DpS_13). V některých zařízeních dostane klient jako náhradu stravy balíček s potravinami. Pokud si klient odhlásí stravu s předstihem nebo je hospitalizován, jsou mu vráceny peníze za jednotlivé potraviny, režijní náklady jsou mu započítány i po odhlášení. Mezi režijní náklady se počítá například mzda kuchařů a kuchařek.

Co se týče přizpůsobení stravy dietním potřebám klientů, většina domovů, u kterých se nám podařilo získat data, uvedla, že jsou schopni zajistit alespoň jeden druh diety. V domácích rádech se vyskytovala sousloví jako dietní stravování, dieta racionální, diabetická, šetřící či například dieta výživná. Pouze minimum řádů ale uvedlo, pro koho jsou tyto diety určeny, a žádný z řádů neuvěděl, čím jsou tyto diety specifické. Klientům tak nemusí být jasné, podle jakých zásad je jejich strava připravována. Typicky je nejrozšířenější strava nazývána jako racionální, čímž se v klientech i zaměstnancích mimo jiné posiluje vědomí potřeby zdravého stravování, jde vlastně o jejich disciplinaci. Tato racionální strava však často výživovým potřebám klientů ve skutečnosti neodpovídá (Těšínský et al., 2020). Dieta je seniorům stanovena lékařem, klient ale není povinen ji dodržovat. Může se rozhodnout, zda bude odebírat stravu, která je přizpůsobena jeho dietě, nebo zda bude mít stravu, již dostávají ostatní seniři. Pokud se senior rozhodne, že nechce odebírat dietní stravu, je tato skutečnost zaznamenána v jeho osobní kartě. Zařízení se tak chrání proti zodpovědnosti za případné zdravotní potíže, které plynou z nedodržování předepsané diety.

Jelikož se nám povedlo získat jídelní lístky pouze od dvaceti zařízení, máme málo informací o tom, mezi kolika jídly mají klienti na výběr. Z informací, které se

nám podařilo získat, vyplývá, že klienti domovů, jejichž jídelničky jsou veřejně dostupné, mají velice omezenou možnost výběru stravy. Většina klientů buď nemá na výběr, jaké jídlo dostane, nebo mají u oběda na výběr mezi dvěma variantami. Byť se často zdá, že je v jídelničce možné volit mezi několika jídly, jde často jen o pseudovolbu, kdy je jedno jídlo mírně upravováno, tak aby odpovídalo potřebám různých diet. Například je ryba s bramborovou kaší zaměněna za rybu s vařenými brambory.

Zatímco domovy se zvláštním režimem přijímají klienty starší 55 let, u domovů pro seniory je tato hranice nastavena většinou na 65 let. Zároveň se někteří klienti dožívají velmi vysokého věku, mezi klienty daného domova tak může být velký věkový rozdíl. Přestože většinu klientů těchto zařízení řadíme do skupiny seniorů, tak se nároky na stravování mladších klientů mohou lišit od nároků starších klientů. Tato skutečnost není domácími řády nijak reflektována. Domácí řády se pouze zmiňují, že je přihlíženo ke zdravotnímu stavu a věku klienta, ale již neposkytují informaci, jakým způsobem je to ošetřeno. Protože domovy zveřejňují jídelničky, které jsou platné pro všechny klienty bez ohledu na věk, lze se domnívat, že je poskytovaná strava stejná pro všechny klienty různých věkových kategorií.

Podle § 88 zákona č. 108/2006 Sb. jsou poskytovatelé povinni „pracovat vnitřní pravidla pro podávání a vyřizování stížností osob, kterým poskytují sociální služby, na úroveň služeb, a to ve formě srozumitelné pro všechny osoby [...]“ V mnoha domácích rádech byl postup pro podávání stížností uveden. Každý domov může mít postup pro podání stížností odlišný, většinou ale domácí řády hovořily o tom, že klient může říct stížnost ústně personálu nebo ji napsat na papír a vhodit do připravené schránky, v několika málo domovech lze stížnost vyjádřit také telefonicky nebo přes e-mail. V některých domovech je rovněž vedena kniha stížností. Zákon, tak jak je typické, nastavuje základní rámec, konkrétní zařízení však má velkou volnost v přesném nastavení systému stížností. Pokud ovšem zůstaneme v dikci, že pokud klientům v péči o ně nevyhovuje, je třeba si formálně stěžovat, je to pro zařízení, které se nazývá „domov“ a kde klienti žijí i několik let, značně neparticipativní přístup. Příkladem formulace, která může klienta odradit od snahy participovat na rozvoji zařízení, je citace z tohoto domácího řádu (DpS_8):

„Stížnost je možno podat v písemné nebo ústní podobě přímo na ředitelství MSSS. Písemnou stížnost je rovněž povinen přijmout kterýkoli zaměstnanec a ten následně zodpovídá za její předání přímému nadřízenému pracovníkovi, který zajistí její zaevidování do Knihy stížností vedené

na sekretariátu MSSS (anonymizace). Pokud je stížnost podávána ústně, je povinností každého zaměstnance oznámit toto podání nadřízenému pracovníkovi a ten následně zajistí sepsání Záznamu o přijetí ústní stížnosti a jeho zaevidování do Knihy stížností na sekretariátu MSSS (anonymizace). Imobilní klienti mají jedenkrát měsíčně možnost podat stížnost do přenosné schránky, kterou jim zajistí pracovníci sociálního úseku.“

Část domovů tuto diskrepanci zřejmě reflektuje a v mnohých rádech je místo slov o stížnostech popsáno, že se klient může vyjadřovat ke složení a kvalitě jídla. V některých domovech jsou i zástupci klientů členy stravovací komise, případně existuje a zasedá přímo výbor obyvatel. Pozitivním příkladem je DpS_3: „Úvodem je třeba říci, že každou vaši stížnost, kritiku či připomínku vnímáme jako podnět ke zvýšení kvality naší práce.“ Do jaké míry pak daný domov jednotlivé připomínky implementuje, je již jiná otázka. Snaha o participativní prostředí je však v kontextu možností autonomie klientů zásadní.

S možností ovlivňovat kvalitu a složení stravy souvisí také míra (ne)soběstačnosti v oblasti stravování, která se může mezi různými klienty lišit a která může být do velké míry ovlivněna nejenom klienty, ale také samotnými domovy. V domácích rádech se často vyskytovaly pasáže, které hovořily o tom, že se domovy snaží klienty podporovat v jejich soběstačnosti a udržování běžného způsobu života. Tímto směrem je orientováno celé poskytování péče:

„Posláním DS je poskytnout podporu a pomoc, která umožní seniorům prožít důstojně, klidně a pokud možno aktivní stáří v příjemném prostředí. Služba je založena na individuálním přístupu, respektuje svobodnou volbu uživatelů sociální služby, podporuje je v co nejdelším udržení stávající soběstačnosti a v zachování přirozených sociálních vazeb“ (DpS_37).

Přestože se podobné formulace o podpoře soběstačnosti seniorů a senierek vyskytovaly ve většině získaných řádů, pouze v málo případech byla soběstačnost spojována se samostatnou přípravou jídla. Ačkoli, jak již bylo zmíněno, příprava jídla patří mezi základní činnosti a přináší potěšení ze soběstačnosti (Sydner a Fjellström, 2007), nebyla tímto způsobem v domácích rádech popsána. Domovy se zmiňovaly především o podpoře soběstačnosti z hlediska pohybové aktivizace, samostatné hygieny nebo vytváření mezilidských vztahů, ne o podpoře vlastní přípravy jídla. Většímu zapojení klientů do vlastního stravování navíc brání přísné hygienické normy (Zgola et al., 2013).

V rádech byl často vyzdvihován individuální přístup ke klientům, například: „Princip individuálního přístupu – pomoc a nabízené služby vychází z individuálně

určených potřeb a svobodného výběru našich klientů. Ke každému klientovi zaměstnanci domova přistupují jako k individualitě, respektují jeho osobnost, potřeby a možnosti“ (DpS_37). Jaké má klient tedy možnosti, pokud chce být v rámci stravování samostatný a připravovat si jídlo sám či podávanou stravu doplnit dalšími potravinami? Z domácích řádů není patrné, zda a jakým způsobem si mohou klienti odhlašovat jídlo. Řády mluví o odhlašování stravy pouze v souvislosti s dočasným odchodem ze zařízení. U dvou domovů bylo přímo v domácích řádech napsáno, že je zakázáno připravovat si své vlastní jídlo. U domovů, kde toto není zakázáno, je samostatná příprava jídla závislá také na vybavení jednotlivých zařízení. Jen 28 domovů uvedlo, kde si mohou klienti připravit své vlastní jídlo. V 19 případech mohou využít společnou kuchyň, v osmi zařízeních mají klienti kuchyňský kout na každém pokoji. Ten typicky slouží k přípravě drobného jídla mimo hlavní stravu. Co se týče skladování surovin nebo jídla, jsou mezi domovy rozdíly. Některé zakazují skladovat veškeré potraviny na pokoji, ostatní zakazují skladovat pouze ty, které nejsou trvanlivé, nebo o zákazu skladování potravin na pokoji vůbec nepíší. Většina domovů ale umožňuje skladovat potraviny ve společných ledničkách nebo v osobních ledničkách na pokojích.

Zajímalo nás také, zda mají klienti možnost nakoupit si suroviny, potraviny či nápoje v areálu domova. Této informace jsme se dopátrali pouze u devíti zařízeních, v jejichž areálu funguje bufet nebo nějaký menší obchod. Ten zpravidla umožňuje nákup v rámci jídelničky nedostupných potravin jako sladkosti, slané pochutiny či alkohol. Byť tyto potraviny nesplňují pravidla racionální stravy, jsou v různé míře součástí běžného života. Jak jsme zjistili v dřívějším výzkumu, jsou v domácnostech často součástí stravy i křehkých seniorů a seniorek závislých na péči terénních pečovatelek a výrazně přispívají ke spokojenosti těchto lidí (Petrová Kafková, 2017).

Možnost připravit si své vlastní jídlo závisí také na finanční situaci klienta. Dle § 73 zákona č. 108/2006 Sb. musí klientovi po úhradě za ubytování a stravu zbýt alespoň 15 % z jeho měsíčního příjmu. Průměrná výše starobního důchodu v roce 2023 dosahuje 20 216 Kč (ČSSZ 2023), 15 % z této částky se rovná 3032 Kč. Jelikož je ale minimální starobní důchod stanoven na 4810 Kč (ibid), může se zbylá částka pohybovat v minimální výši 721 Kč.² Z této částky musí klient zaplatit všechny ostatní výdaje, mezi které patří například hygienické pomůcky nebo léky. Část klientů je tedy v možnosti doplňovat si stravu o další potraviny limitovaná i finančně.

Celkově sledovaná zařízení na svých webech stravování věnují spíše méně po-

zornosti, u nezanedbatelné části se nedozvíme informace žádné. Důraz zařízení na individuální přístup se jen výjimečně týká stravování. Byť jídlo a jeho konzumace patří k důležitým momentům dne mnoha klientů a klientek (Zgola et al., 2013), zdá se, že domovy tento význam nedostatečně reflektují.

Závěr a diskuse

V tomto textu jsme se zaměřily na analýzu podoby stravování v domovech pro seniory, a to na základě veřejně dostupných informací těchto institucí. Sledovaly jsme především, zda a jakým způsobem je podporována a umožněna autonomie klientů ve stravovacím režimu. Fakt, že jen asi polovina domovů pro seniory zveřejnilo na webu domácí řád a ještě méně jídelníček, může značit, že domovy nepřikládají stravování zásadní význam. A také nepovažují stravování za důležité kritérium, podle kterého se mohou potencionální klienti rozhodovat, do jakého zařízení si podají přihlášku. Většina domovů, jež mají uveřejněný domácí řád, má pevně stanovenou jídelní dobu, která je u některých značně striktní, a to i pouhých 30 minut, kdy je jídlo vydáváno. Denní režim klientů se tak zdá být silně podřízen nastavenému systému podávání stravy. O disciplinaci svědčí také to, že některé řády stanovují, jak má být klient oblečený, pokud se stravuje v jídelně a výrazně omezují možnosti uchovávání vlastních i trvanlivých potravin. Určují i to, v jakých hodinách a za jakých podmínek může využít společnou kuchyň. Také výběr jídla není příliš velký, v některých případech nulový. Variabilita v jídelničku je často pouhou úpravou pro jednotlivé diety, nikoliv skutečnou možností volby. Klient tak nemá možnost nad svým stravováním rozhodovat, což může přispívat k rozvoji malnutrice. Naše data jsou v souladu se zjištěním Kalvacha et al. (2011), že přes deklarativní podporu nezávislosti je pro zařízení typická naučená závislost (Kalvach et al., 2011). Také je otázkou, nakolik je dodržován individuální přístup, který domovy pro seniory typicky deklarují ve svých domácích řádech. Možnost klientů podat stížnost na stravování je zakotvena v zákoně, v malé části zařízení však od této zákonné povinnosti pokročili více směrem k podpoře autonomie klientů a participativnímu pojetí péče. Zástupci klientů jsou v těchto případech samozřejmě součástí skupiny řešící v zařízení podobu stravování a tato zařízení nepoužívají pojem „stížnost“, ale např. „připomínky“ nebo „náměty“.

Podoba stravování v jednotlivých domovech není ovlivněna pouze domovy samotnými a jejich pracovníky, ale je výrazně limitována hygienickými a dalšími předpisy sledujícími bezpečnost potravin stejně jako personálními omezeními. Také

počet klientů může hrát roli. Dá se předpokládat, že domovy s vyšším počtem klientů jsou schopny nabídnout více variant jídla než menší domovy, na druhou stranu v menších zařízeních může být větší prostor pro řešení individuálních představ klientů. Úkolem této analýzy nebylo poukázat na to, co dělají domovy pro seniory a domovy se zvláštním režimem špatně, ale ukázat, jakou pozici zaujímá stravování v režimu péče. Deklarovaná podpora nezávislosti se na základě těchto dat zdá být v oblasti stravování neuplatňovaná. Analyzovaná data nabízejí jen značně úzký náhled do systému péče domovů pro seniory, pro komplexní pohled je dalším krokem v našem výzkumném projektu přímo pozorování v jídelnách domovů pro seniory a rozhovory s klienty a klientkami.

- 1 Vznik tohoto textu byl podpořen Grantovou agenturou České republiky, projektem č. GA23-06348S (Význam jídla ve vyšším věku).
- 2 Jedná se pouze o teoretickou možnost. Osoby, které jsou z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu závislé na pomoci jiné fyzické osoby, mohou požádat o příspěvek na péči. Základ, ze kterého se jim vypočítává minimální částka, která jim musí po odečtení plateb za stravování a ubytování zůstat, se tímto příspěvkem zvyšuje.

Zdroje

- Aliance pro nutriční péči. 2021. Fakta o malnutrici [Online]. Retrieved from <https://www.mzcr.cz/wp-content/uploads/2021/10/Fakta-o-malnutrici.pdf>
- Amarantos, E., A. Martinez, J. Dwyer. 2001. „Nutrition and quality of life in older adults“. The Journals of Gerontology series A: Biological sciences and Medical sciences 56(suppl_2):54–64.
- Bailey, A., S. Bailey, M. Bernoth. 2017. „I'd rather die happy': residents' experiences with food regulations, risk and food choice in residential aged care. A qualitative study“. Contemporary nurse 53(6):597–606.
- Ball, M. M., Whittington, F. J., Perkins, M. M., Patterson, V. L., Hollingsworth, C., King, S. V., & Combs, B. L. 2000. Quality of Life in Assisted Living Facilities: Viewpoints of Residents. Journal of Applied Gerontology, 19(3), 304–325. <https://doi.org/10.1177/073346480001900304>
- Braun, V., Clarke, V. 2006 Using thematic analysis in psychology, Qualitative Research in Psychology, 3:2, 77–101, DOI: 10.1191/1478088706qp0630a
- Burke, A. 1997. Hungry in Hospital. London: Association of Community Health Councils for England and Wales. <http://www.achcew.org.uk/031%20Hungry%20in%20Hospital.pdf>
- Česká správa sociálního zabezpečení: Důchodová kalkulačka [Online]. <https://www.cssz.cz/duchodova-kalkulacka>
- ČSÚ. 2022. Senioři v ČR v letech 2022. Český statistický úřad. <https://www.czso.cz/documents/10180/165397788/31003422.pdf/7e1fd9c7-e5fb-4155-9e88-882ba3cb1712?version=1.5>
- Gron Dahl, V. A., H. Aagaard. 2016. „Older People's Involvement in Activities Related to Meals in Nursing Homes“. International Journal of Older People Nursing 11(3):204–213. doi: 10.1111/opn.12111.
- Grunert, K. G., M. Dean, M. M. Raats, N. Asger Nielsen, M. Lumbers. 2007. „A Measure of Satisfaction with Food-Related Life“. Appetite 49(2):486–493. doi: 10.1016/j.appet.2007.03.010.
- Halkier, B. 2020. „Social Interaction as Key to Understanding the Intertwining of Routinised and Cultu-

rally Contested Consumption". *Cultural Sociology* 14(4):399–416. doi: 10.1177/1749975520922454.

Hradcová, D. 2014. Jak se dobře najíst v dlouhodobé péči: autonomie v činnostech každodenního života. In M. Lukasová, A. Hradilová, a kol., *Ochrana práv seniorů v instituci s důrazem na osoby s demencí* (s. 42–46). Brno. Retrieved from <https://www.ochrance.cz/uploads-import/Publikace/Ochrana-prav-senioru.pdf>

Kalvach, Z., L. Čeledová, I. Holmerová, R. Jiráček, H. Zavázalová, P. Wija. 2011. „Křehký pacient a primární péče“. Praha: Grada

Kimmer, D., Bártlová, S. 2013. Vliv sociálních faktorů na výživu seniorů. *Výživa A Potraviny*, 2013(4), 109–111.

King, A. C., P. Orpin, J. Woodroffe, K. Boyer. 2017. „Eating and ageing in rural Australia: applying temporal perspectives from phenomenology to uncover meanings in older adults' experiences“. *Ageing and Society* 37(4):753.

Mahadevan, M., Hartwell, H. J., Feldman, C. H., Ruzsilla, J. A., Raines, E. R. 2014. Assisted-living elderly and the mealtime experience. *Journal Of Human Nutrition And Dietetics*, 27(2), 152–161. <https://doi.org/10.1111/jhn.12095>

de Moraes, C., Oliveira, B., Afonso, C., Lumbers, M., Raats, M., de Almeida, M. D. V. 2013. Nutritional risk of European elderly. *European Journal Of Clinical Nutrition*, 67(11), 1215–1219. <https://doi.org/10.1038/ejcn.2013.175>

Nyberg, M., V. Olsson, G. Örtman, Z. Pajalic, H. S. Andersson, A. Blücher, A. Lindborg, K. Wendin, A. Westergren. 2018. „The Meal as a Performance: Food and Meal Practices beyond Health and Nutrition“. *Ageing & Society* 38(1): 83–107. doi: 10.1017/S0144686X16000945.

Palacios-Cena, D., C. Gómez-Calero, J. M. Cachón-Pérez, J. F. Velarde-García, R. Martínez-Piedrola, M. Pérez-De-Heredia. 2016. „Is the Experience of Meaningful Activities Understood in Nursing Homes? A Qualitative Study“. *Geriatric Nursing (New York, N.Y.)* 37(2): 110–115. doi: 10.1016/j.gerinurse.2015.10.015.

Petrová Kafková, M. 2017. Neviditelní seniori a jejich každodennost. Čtvrtý věk jako stárnutí s disabilitou. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Sydney, Y. M., C. Fjellström. 2007. „Illuminating the (Non-)Meaning of Food: Organisation, Power and Responsibilities in Public Elderly Care – a Swedish Perspective“. *Journal of Foodservice* 18(3):119–129. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1745-4506.2007.00056.x>.

Těšínský, P., Novák, F., Pražanová, I., Růžičková, L., Karbanová, M., Krobot, M., & Szitányi, P. 2020. Metodické doporučení pro zajištění stravy a nutriční péče [Online]. Ministerstvo zdravotnictví České republiky. <https://www.mzcr.cz/vestnik/vestnik-c-10-2020/>

Thompson, J. L., S. Peace, A. Astell, P. Moynihan, A. Macdonald. 2014. *Food environments: From home to hospital*. Policy Press: Bristol, UK.

Vidovičová, L., Lorman, J. 2007. Život v domovech pro seniory: Problémy týrání, zneužívání a zanedbání péče v domovech pro seniory (Zpráva z výzkumu) [Online]. Retrieved from <https://www.ageismus.cz/media/3076546/zivot-v-domovech-pro-seniory-2007.pdf>

Walker-Clarke, A., Walasek, L., & Meyer, C. 2022. Psychosocial factors influencing the eating behaviours of older adults: A systematic review. *Ageing Research Reviews*, 77. <https://doi.org/10.1016/j.arr.2022.101597>

Wikby, K., A. Fägerskiöld. 2004. „The willingness to eat: an investigation of appetite among elderly peo-

ple“. *Scandinavian journal of caring sciences* 18(2):120–127.

Wright, O. R. L., Connelly, L. B., Capra, S., Hendrikx, J. 2013. Determinants of foodservice satisfaction for patients in geriatrics/rehabilitation and residents in residential aged care. *Health Expectations*, 16(3), 251–265. <https://doi.org/10.1111/j.1369-7625.2011.00711.x>

Zgola, J. M., G. Bordillon, P. Králík. 2013. Bon appetit: radost z jídla v dlouhodobé péči. Česká Alzheimerovská společnost.

Bc. Martina Němcová (509996@mail.muni.cz) je studentkou magisterského programu sociologie na Katedře sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity (Department of sociology, Faculty of social studies, Masaryk University), Joštova 218/10, 602 00 Brno, Česká republika. Je členkou týmu výzkumného projektu Význam jídla ve vyšším věku (GA23-06348S).

Mgr. et Mgr. Marcela Petrová Kafková, Ph.D. (kafkova@fss.muni.cz) je odbornou pracovníci na Katedře sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity (Department of sociology, Faculty of social studies, Masaryk University), Joštova 218/10, 602 00 Brno, Česká republika. Zaměřuje se na sociologii stárnutí, sociální gerontologii a otázky aktivního stárnutí.

Sociologický časopis Czech Sociological Review

Vyšlo nové číslo 4/2023

Z obsahu

Stati

Petra Raudenská, Renáta Topinková: Fenomén #scicomm: využití big data a jejich analýzy při sledování komunikace vědy na internetových stránkách českých výzkumných organizací

Petr Mezihorák: Výběr předsedy/předsedkyně Úřadu na ochranu oznamovatelů protispolečenské činnosti jako tvorba státem institucionalizované eticko-politické agence

Tomáš Ledvinka: Konceptualizace právní jinakosti v azylovém dokazování: Od formální k antropologické interpretaci neobvyklých právních autorit

Recenze

Zprávy

Sociologický časopis / Czech Sociological Review
Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem AV ČR, v. v. i.
Přináší zásadní stati rozvíjející českou sociologii.
Obsah časopisu je dostupný online na <https://sreview.soc.cas.cz>
Vychází 6x ročně (4x český, 2x anglický).
Cena jednoho výtisku je 85 Kč. Předplatné na rok je 510 Kč.
Předplatné zajišťuje SEND Předplatné s.r.o. <https://send.cz/>

Sociologický ústav
Akademie věd ČR

Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.
Tiskové a ediční oddělení
Jiřská 1, 110 00 Praha 1, tel. 210 310 217
e-mail: casopis@soc.cas.cz

Sociologický časopis Czech Sociological Review

Ročník 59 (2023)
Číslo 4

4–23

PETRA RAUDENSKÁ, RENÁTA TOPINKOVÁ: Fenomén #scicomm: využití big data a jejich analýzy při sledování komunikace vědy na internetových stránkách českých výzkumných organizací

PETR MEZIHORÁK: Výběr předsedy/předsedkyně Úřadu na ochranu oznamovatelů protispolečenské činnosti jako tvorba státem institucionalizované eticko-politické agence

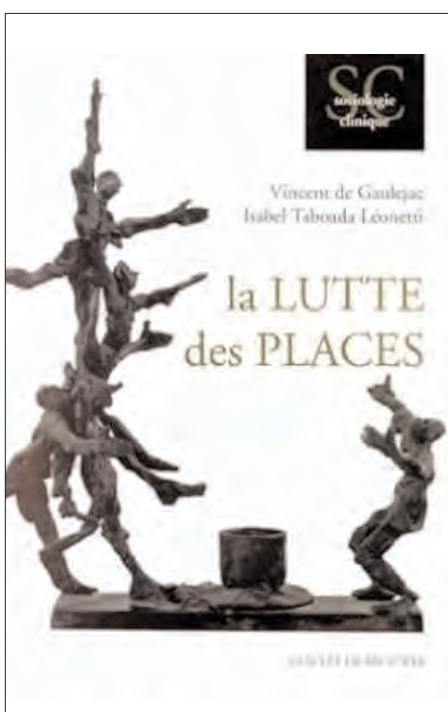
TOMÁŠ LEDVINKA: Konceptualizace právní jinakosti v azylovém dokazování: Od formální k antropologické interpretaci neobvyklých právních autorit

Boj o místa

Jan Keller

Gaulejac, Vincent de – Taboada-Léonetti, Isabelle: La Lutte des places. Paris: Desclée de Brouwer 1994, ISBN: 9782220034522

Kniha se zabývá problematikou sociální exkluze. Autoři zasazují toto téma do širšího kontextu, když současnou společnost charakterizují jako arénu, v níž se souběžně projevují různé formy násilí v rovině ekonomické, sociální, symbolické a psychologické. Svoji diagnózu odvíjejí od proměn, jimiž současná společnost prochází v průběhu posledních čtyř či pěti dekád. Na tomto půdorysu analyzují různé typy reakcí těch, kdo se stávají v důsledku těchto proměn ekonomicky, sociálně i osobnostně neúspěšnými a končí v řadách sociálně vyloučených. Závěrem autoři uvažují o tom, jaké parametry by se musely ve společnosti našeho typu změnit, aby měl boj proti exkluzi šanci na úspěch a neredukoval se na pouhé administrování exkluze, jak tomu bývá, žel, až příliš často v současnosti.

Je tomu už téměř třicet let, co vyšla kniha francouzského sociologa a jeho kolegyně, jež zaujme už svým názvem. Tento název je součástí slovní hříčky, která oznamuje, že boj tříd (la lutte des classes) byl nahrazen bojem o místa (la lutte des places). Autoři konstatují, že skupinový třídní boj byl definitivně ukončen, aby nastoupilo neméně konfliktní individuální soupeření o místo na trhu práce a obecněji o místo ve společnosti. Tento nový boj je stejně nemilosrdný, jako byl ten dřívější, přetrhává všechny vazby, které v člověku budily pocit náležitosti k určité skupině, činí krajně obtížným vybudovat si pevnější osobnostní identitu, přímo v základech podkopává možnosti vzájemné mezilidské solidarity.

Nejedná se o soupeření o podíl na moci a bohatství ani o snahu nastolit větší rovnost. Jedná se o něco hlubšího, o zásadní trhlinu sociálního přediva, které člověka váže se společností, v níž spolu s druhými žije. Současná společnost, konstatují autoři, je proniknuta hned několika formami násilí.

V rovině ekonomické má podobu všudypřítomné neúprosné konkurence. Násilí v rovině sociální je skryto v tezi, že za případný neúspěch v tomto boji nese vinu každý sám. Symbolické násilí se projevuje permanentní oslavou úspěchů vítězů a odmítnutím slabých, starých, zbavených všeho, prostě poražených. Násilí psychologické vychází z ostrého napětí mezi tím, čeho by člověk měl dosáhnout, a tím, jak si v realu žije. Stále rychlejší zastarávání se totiž netýká jen produktů, ale také lidí. Ten, kdo není schopen nebo ochoten zúčastnit se běhu za „totální kvalitou“, ten, kdo je na to příliš starý, příliš slabý, příliš málo kvalifikovaný, jednoduše odpadá. V této atmosféře bojuje každý sám za sebe, za nalezení svého místa, tedy sociálního statusu, osobnostní identity, uznání, své prosté existence.

Tato konstelace se rozvíjí někdy od přelomu 70. a 80. let minulého století. Snaha o stále vyšší produktivitu, technologický pokrok a celosvětová restrukturalizace práce snížily potřebu pracovní síly. Nikdo nemůže vědět, zda mu jeho profesní a sociální místo zůstane rezervováno. Jakýkoliv projev slabosti je tvrdě trestán. To v lidech vyvolává úzkost a nevoli. Utěšují se tím, že malér potká ty druhé. Místo, které pokládali za definitivní, může být snadno ztraceno. Může se to přihodit každému, ovšem ti nejslabší, nejméně kvalifikovaní, nejchudší a nejosamělejší nemohou počítat s někým, kdo by se jich zastal. Stát, který by měl regulovat konflikty a kompenzovat nerovnosti, se omezuje na péči o raněné v boji o místo. Společnost definuje užitečnost takovým způsobem, že se mnozí stávají bezcennými. Těm, jejichž aktivity nejsou vyjádřitelné penězi, není přisouzena žádná hodnota. Situace je o to horší, že se množí důkazy o tom, že slábnou rodinná pouta a selhávají podpůrné sítě mezi blízkými. Slábne ochrana, kterou skýtá relační předivo. Škola, odbory i církev ztrácejí vliv, vážne tvorba hodnot, které by překlenuly individuální zájmy a vytvořily pocit kolektivní sounáležitosti.

Autoři analyzují způsoby, jimiž lidé ohrožení sociálním vyloučením na toto riziko reagují. Na prvý pohled se zdají být individu-

ální reakce nepřehledné. To, co u jednoho vede ke stažení se do sebe, vyvolá u druhého alkoholismus a u dalšího nastartuje snahu o mobilizaci zdrojů. Registr reakcí na osobní neúspěch však není neomezený a autoři rozdělují chování dotyčných osob do tří typů.

První z nich nazývají strategií obcházení. Ti, kdo se propadají do sociální exkluze a klesají ke dnu, si namlouvají, že jejich situace není zase až tak špatná. Vytvářejí si nový systém hodnot, který je inverzní k systému dominantnímu. Negativní se v jejich očích stává pozitivním. To, že jsou odsunováni na okraj společnosti, vydávají za projev své osobní volnosti. Kradení považují za něco lepšího, než je žebrota, delikvenci za projev odvahy, prostituci za výdělek, který je důstojnější než závislost na charitě. Dominantní systém hodnot se pokoušejí zneplatnit i jinými způsoby. Mohou se přiklonit třeba k náboženství, které se na bohatství a chudobu dívá obráceně, než jak je běžné ve společnosti výkonu. Imigranti zase mohou sáhnout k původním hodnotám svého etnika. Všechny strategie obcházení spočívají v odmítnuté přiděleného negativního image a studu, který z toho plyne. Příliš však nepomáhají k tomu, aby se člověk ze sociálního propadu dostal.

Jiným typem je strategie vyproštění. Ta může mít podobu zpochybnění celého systému a jeho radikální kritiky. Pocit hanby ze sociálního pádu je zrušen tím, že se zodpovědnost přičte druhým, anebo společnosti jako celku. Stud je nahrazen agresivitou, revoltou, hněvem, touhou po pomstě. Když neúspěšní uznají, že nemají sílu na to existující systém zvrátit, někteří z nich se do něj snaží začlenit. Mají touhu zaujmout vyšší místo v existující hierarchii, aby mohli ponížít ty, kdo zatím ponížují je. Jsou pak schopni vyvinout značnou aktivitu, aby se vymanili z chudoby, hledají si usilovně práci a bydlení, snaží se získat určité sociální postavení.

Třetím typem reakce na hrozící sociální vyloučení je strategie defenzivní. Dotyční přijímají svůj negativní image a hledají způsoby, jak zapomenout na své utrpení či je alespoň maskovat. Obvykle to probíhá

v několika fázích. Zpočátku se snaží vyhýbat situacím, v nichž jsou vystaveni kritickým pohledům druhých. Stahují se do sebe, opouštějí své dřívější sítě, přerušují kontakty s rodinou, dětmi, přáteli. Přípravují se tím o ekonomickou a psychologickou podporu z jejich strany. Snaží se o únik z reality, a nakonec uvěří realitě, kterou si vytvoří sami, často s podporou alkoholu či drog. Základy tohoto vlastního světa jsou křehké, protože jde o realitu, kterou sdílejí jen oni sami. Jejich součástí obvykle bývá snaha přehodit špatný image na druhé vyloučené osoby. Sugerují si, že nejsou poslední a že skutečně vyloučenými jsou ti druzí. Tím se ovšem zbavují možné sdílené kolektivní identity. Každý z nich je natolik pohlcen svou vlastní situací a svými problémy, že není schopen vcítit se do problémů jiných. Blokují to jakoukoliv možnost společné akce. Nakonec jim zbývá už jen rezignace. Nemají sílu se bránit a je jim už jedno, jak na ně druzí pohlížejí. Berou na vědomí, že jsou neschopní a neužiteční. Jejich čas se redukuje jen na přítomnost a na naplňování základních potřeb. I v tomto stadiu občas namlouvají sobě i druhým, že směřují do exkluze sami a dobrovolně. Dává jim to jakousi iluzi, že mají situaci pod kontrolou.

Pod vlivem návykových látek dělají ze své exkluze chtěný proces. Vrhají se do pohromy, chtějí jít až na dno. Výsledkem bývá naprostá destrukce osobnosti.

Bez ohledu na různost strategií, jimiž mohou lidé reagovat na totální neúspěch v boji o místo a na propad do sociální exkluze, rozeznávají autoři knihy *Boj o místa* v zásadě dva druhy osob sociálně vyloučených. Rozdíl mezi nimi je důležitý pro jejich vztah k institucím a k sociální práci. Jedni se považují za oběti, jsou přesvědčeni, že za jejich problémy může společnost. Dožadují se svých práv u institucí, o nichž soudí, že mají napravit chyby sociálního systému. Jsou neradi, když musí čekat na odpověď na své žádosti a zdůvodňovat je, když musejí odpovídat na otázky, které nesouvisí přímo s jejich žádostmi. Druhý typ si naopak klade za vinu postavení, v jakém se ocitli. Tito lidé vystupují submisivně, jsou vděční za každou pomoc. Někteří si dokonce myslí, že si pomoc nezaslouží a považují ji nikoliv za své právo, ale za mimořádný dárek. Oba typy sociálně neúspěšných mají společné, že jsou pohlceni svojí vlastní situací a nejsou schopni žádné kolektivní akce.

Situaci těch, kdo se propadají do sociální exkluze, nedokáže vysvětlit liberalismus,

ani marxismus. Sociálně vyloučení nejsou totiž ani producenty, ani vykořisťovanými. Nemají zdroje, jimiž by přispěli k vytváření „bohatství národů“, a nejsou zajímaví ani z hlediska exploatace. Nikdo je nepotřebuje, nikde nemohou prokázat svoji užitečnost a získat alespoň trochu důstojnosti a respektu.

Autoři knihy *Boj o místa* považují sociální exkluzi za symptom společnosti ovládané logikou zisku jako měřítkem úspěšnosti. Čistě teoreticky by boji proti exkluzi prospělo, pokud by se začlenění do společnosti neodvíjelo pouze od začlenění profesního, pokud by užitečnost nebyla redukována na produktivitu, příjem na mzdu a sociální uznání na kariéru. Je však naše společnost něčeho takového schopna?

Prof. PhDr. Jan Keller, CSc.

(jan.keller@osu.cz) je profesorem na Katedře zdravotně-sociálních studií Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity (Faculty of Social Studies, University of Ostrava), Českobratrská 16, 702 00 Ostrava, Česká republika. Zaměřuje se na dějiny sociologie, sociologii organizace a na problematiku sociálního státu.

Informační servis

Design společenské transformace

Jiří Silný

Text je zprávou o brněnském semináři „Infrastruktury pro regeneraci, design, kolaborativní finance a nová ekonomická média směřující k ekonomice pro život“ (30. 5. 2023). Zabýval se možnostmi proměn ekonomického systému směrem k větší udržitelnosti a spravedlnosti pomocí alternativních modelů financování a produkce s využitím inovativních postupů a technologií. Na semináři vystoupila řada špičkových odborníků a odbornic s tématy, která si v České republice teprve hledají cestu do veřejné debaty o uspořádání společnosti. Hlavní přínos akce spočíval v tematizaci spojování nových technologií s osvědčenými způsoby komunitního hospodaření a propojování alternativních ekonomických teorií s praktickými nástroji jejich uskutečňování.

Dne 30. května 2023 v prostorách brněnského centra Skleněná louka proběhl celodenní seminář nazvaný *Infrastructures for Regeneration. Desing, Collaborative finance and New economic media towards a living economy*. Jednacím jazykem byla angličtina, navíc řada používaných termínů není úplně běžná, jak ukazuje i doslovný překlad názvu: *Infrastruktury pro regeneraci, design, kolaborativní finance a nová ekonomická média směřující k ekonomice pro život*. Referentům se vesměs podařilo představit svá témata srozumitelně a možnost dotazů a diskuse byla dostatečná, takže setkání bylo přínosné i pro ty ze zhruba čtyřiceti účastníků, kteří se v tématu teprve začínají orientovat.

Pozvánka byla uvedena citátem Kate Raworthové¹ „Dnešní ekonomika je ze své podstaty degenerativní a rozdělovací.

Ekonomika zítřka musí být designována jako distributivní a regenerativní.“ Program semináře sliboval některé odpovědi i konkrétní příklady naznačující, jak takové změny dosáhnout. Hlavním tématem byla otázka peněz jako nástroje řízení ekonomiky. Debata o různých rolích peněz, o způsobech jejich vzniku a tom, jak různé koncepty peněz ovlivňují systém hospodaření není nová, ale nové informační technologie umožňují experimentovat s alternativními a komplementárními měnami a ty se dostávají do centra pozornosti při hledání přechodu (tranzice) k novému ekonomickému systému.

Seminář zahájil **Jakub Lanc**, spolupracovník Katedry informačních studií a knihovnictví Masarykovy univerzity a člen Economic Space Agency (ECSA), organizace podílející se do velké míry na obsahu

představovaného brněnského semináře (více o ECSA později). Následovaly tři tematické bloky (Design tranzice, Design a finance a Nové ekonomické prostory), které byly proloženy stručným představivím různých domácích iniciativ a projektů.

Desing tranzice (transition design)

Blok zahájila **Klára Peloušková**, která působí na UMPRUM v oddělení designu. Ve svém příspěvku představila Design pro inovace jako aktivitu „ustavující smysl a přinášející řešení“². Vyjádřila tak změnu v chápání toho co, je design. Od tradičního spojení funkčnosti a estetičnosti produktů s cílem co nejlepšího uplatnění na trhu, se nový design zaměřuje na pochopení společenského a politického propojení a procesního charakteru produkce. Do popředí se tak dostává plánování procesů

včetně sociálních inovací a změn sociálních systémů. Toto chápání designu je spojeno se jmény autorů jako Keller Eastlering, Christopher Alexander, Richard Buckminster Fuller nebo Donald Schön. Transition design nabízí normativní rámec, systém hodnot, politické stanovisko i metody, jak formovat tranzici. Ta je chápána jako „radikální strukturální změna společenského systému, která vyplývá se současného rozvoje ekonomických, kulturních, technologických, ekologických a institucionálních změn různého rozsahu a na mnoha úrovních“. Jedná se o dlouhodobý, nelineární proces, který se týká změn od mikroúrovně, představované domácnostmi, až k planetární rovině.

Termín design tranzice je dnes používán různými iniciativami usilujícími o změny směrem k udržitelnosti, k překonání společensko-ekonomického modelu charakterizovaného kapitalismem, patriarchátem, extraktivismem atd. Noví designeři se vnímají jako radikální generalisté, propojovatelé a překladatelé mezi různými segmenty společnosti.

Design a finanční systémy

Tomuto tématu se na semináři věnovalo hned několik prezentací. **Alma Leora Culen**, profesorka na katedře informatiky University Oslo, charakterizovala společenský design jako proces plánování, jak napravit systémy, které nefungují. To se týká eminentně i finančních systémů, jak dokládají opakující se krize. Studie autorů Kosse a Mattei³, na kterou referentka odkazovala, ukazuje, že mnoho centrálních bank zvažuje zavedení digitální měny jako nástroje pro zvýšení stability a pro financování tranzice. Systém různých měn designovaných pro inovace na různých úrovních může být účinným nástrojem např. při dosahování Cílů udržitelného rozvoje. I v tomto případě funguje designér jako facilitátor změny.

V příspěvku *Kolaborativní finance a ekonomiky blízko životu* se přednášející, architekt a stavitel **Dil Green**⁴ ze Spojeného království, opíral o vlastní bohaté zkušenosti. Dlouhodobě se zaměřuje na sociální inovace a zejména kreditní síť založené na vzájemnosti. Je spojen s organizacemi jako Mutual Credit Services (nabízí systémy pro decentralizované lokální financování), Open Credit Network (propojuje obchodníky a zákazníky a umožňuje platby vzájemnými půjčkami), Credit Commons Society (globální síť decentralizovaných skupin bezpečného obchodu).⁵

Vzájemné spojitelný nebo pojišťovny mají v mnoha zemích dlouhou tradici a představují stále významný segment alternativního a demokratického financování. Nové technologie přináší pro tuto oblast významné možnosti rozvoje. Důležitější než technologie je ale podle Greena změnit chápání ekonomiky, která by měla

„sloužit životu“, a ne růstu bohatství nemnohých. Dnes to znamená nejen uspokojovat potřeby lidí, ale zároveň také hospodařit udržitelně, chránit přírodu a zachovat ji pro příští generace. Peníze v rámci ekonomiky představují nástroj, který je designován podle určitého plánu. Obvykle nám peněžní systém nepatří, jsou to „vnější peníze“ (*outside money*), nad kterými nemáme kontrolu. Např. v mezinárodním platebním styku fungují americké dolary jako rezervní měna a přináší výhody Spojeným státům.

Lokální měnu nebo tzv. vnitřní peníze (*inside money*) lze nadesignovat tak, aby fungovaly eticky, podle pravidel, které si emitující skupina stanoví. Ale řada lokálních měn, jako např. měna v Brixtonu, slouží zájmům středních tříd a chudým nic nepřináší. Je potřeba vnitřní peníze propojovat s místní produktivní kapacitou a případně jednotlivé lokální systémy propojovat ve federace. V následující diskusi Green kritizoval obvyklé způsoby měření ekonomiky, jako je HDP a další kvantitativní měřítka. Adekvátnější je podle něj kolektivní posuzování prospěšnosti, sociální validace, která zároveň umožňuje, aby jednotlivci rozhodovali, čím chtějí přispívat a jak chtějí být hodnoceni.

Další z vystupujících Britů, **Matthew Slater**,⁶ patří také k veteránům alternativního financování. Mimo jiné vyvinul volně dostupný a široce využívaný počítačový program pro systémy LETS⁷ a pro časové banky⁸ a je také uznávaným teoretikem v oblasti monetárních teorií. V příspěvku *Historie kolaborativních financí* připomněl vznik komunitních měn z doby hospodářské krize ve třicátých letech minulého století, rozvoj systémů LETS v letech osmdesátých a časových bank v devadesátých letech. Každý z uvedených systémů má své přednosti a nedostatky a také různé řeší vztah k převládající měně (otázka konvertibility). Novou úroveň možností spolupráce přináší koncept DAO – Decentralized Autonomous Organization (decentralizovaná autonomní organizace), spojený s rozvojem technologie blockchain využívané v kryptoměnach.⁹ Princip kolektivního rozhodování zdola lze uplatnit obecně, nejen v měnové oblasti.

Thomas Woodroof, vzděláním nukleární fyzik, se věnuje spolu s Dilem Greenem aktivitám spojeným s konceptem bezpečných systémů obchodování (Credit Commons Society)¹⁰ a dále působí v oblasti rozvoje a výzkumu (Action Research Circle), jako projektový manažer a iniciátor fóra Circural Trade Analytics¹¹. Jeho příspěvek *Střední rovina designu* (Mesoscopic design) se věnoval metodám a postupům projektového designu na střední úrovni. Příkladem takové spolupráce je lokální clearingová zúčtovací síť drobných podnikatelů v severozápadní Anglii „Local loop“.¹²

Nové ekonomické prostory

V této části vystoupili členové Economic Space Agency (ECSA) sdružující „radikální ekonomy, softwarové architektky, herní designery, aktivisty a monetární teoretiky“, které spojuje „vášnivý zájem o ekonomiku“.¹³ V tomto sdružení je aktivní organizátor setkání Jakub Lanc i další z vystupujících na semináři, který zde přibližujeme, australský politický ekonom **Dick Bryan**, emeritní profesor University of Sydney, který se věnuje zejména teorii hodnoty a otázkám distribuce. Jeho příspěvek měl název *Zprostředkování, společenství a finance v Novém ekonomickém prostoru* (*Agency, Sociality and Finance in the New Economic Space*). Předmětem jeho zájmu byl ekonomický systém fungující jako síť, ve které jednotliví aktéři hrají produktivní roli při tvorbě hodnot i způsobů měření hodnot, včetně tvorby peněz. Připomněl inspiraci tržního socialismu navrhovaného Otou Šikem jako jeden z modelů společenské produkce, kde role státu v ekonomice je omezena ve prospěch iniciativy zdola. V současném systému jsou měřítkem hodnot peníze převážně emitované bankami a to vede k tlaku na růst zisku a spotřeby a ke komodifikaci všeho. Hledáme nové modely, jak organizovat směnu a měření hodnoty, které by motivovalo k sociálně užitečným aktivitám a umožnilo podle toho i alokovat zdroje.

Členové ECSA také představili první verzi publikace *Protocols for Postcapitalist Expression*¹⁴ (Protokoly pro postkapitalistické vyjadřování), kterou napsali **Dick Bryan**, **Jorge López** a **Akseli Virtanen**. Kniha představuje jakousi gramatiku nového ekonomického myšlení, která mění způsoby, jak měřit a „účtovat“ hodnotu směrem k možnostem kolektivního sdílení. Koncept knihy počítá s tím, že se do další tvorby i publikování výsledků zapojí další autoři a iniciativy.

Témata a přístupy prezentované na semináři představují průkopnické směry myšlení, které si sice ve světě už nějaký čas rozvíjejí, ale pořád jsou na okraji ekonomických debat a u nás působí jako signály z jiné planety. Přitom představují vzhledem k rychlosti a rozsahu devastace životního prostředí a s tím spojené sociální destrukci působené neoliberálním kapitalismem jeden z tolik potřebných alternativních modelů. Je to alternativa, která neupadá do iluzí technických řešení „zeleného kapitalismu“ ani nehledá spásu v autoritářském prosazování nezbytných změn. Změna zdola, která představuje prohloubení demokracie politické a zavedení demokracie ekonomické zaměřené na lidské potřeby, ale také potřebuje vytvořit vhodné politické podmínky pro svůj rozvoj. Úspěšné příklady lokálních projektů i mezinárodního síťování vytvářejí zásobu zkušeností a argumentů pro změnu ekonomického myšlení, ale zatím je to málo pro narušení současné

hegemonie. Ke změně paradigmatu může ovšem dojít náhle, v důsledku velké krize. Aby to byla pozitivní změna, je nezbytné, aby rostl počet lidí a institucí pracujících s vizí udržitelné a spravedlivé společnosti. K tomu seminář určitě přispěl.

- 1 Kate Raworthová je i u nás známou autorkou, její kniha *Ekonomie koblíhy* vyšla také v českém překladu (Idea Družstevní nakladatelství, 2021). Viz též recenzi této publikace napsanou sociologem Janem Kellerem pro 2. číslo Fóra sociální politiky v roce 2021 zde: <https://www.rilsa.cz/casopis/forum-socialni-politiky-2-2021/>
- 2 Klára Peloušková s tématem seznamuje diváky pořadu *Design antropocenu* na stránkách Artyčok TV (<https://artycok.tv/cs/post/design-antropocenu>).
- 3 Kosse, A., Mattei, I. Gaining momentum – Results of the 2021 BIS survey on central bank digital currencies, Bank for International Settlements, 2022 (online). Dostupné z: <https://www.bis.org/publ/bppdf/bispp125.pdf>

- 4 Některé texty D. Greena lze najít na <https://www.lo-wimpact.org/author/dilgreen>
- 5 Stránky uvedených organizací: <https://www.mutualcredit.services/>; <https://opencredit.network/>; <https://creditcommonsociety.org>
- 6 M. Slater vede online kurz *Money and Society*, který zdarma nabízí University of Cumbria – více na <https://iflas.blogspot.com/2014/12/money-and-society-mooc.html>. Na stránkách Mutual Credit Service zpřístupnil se spoluautorem Timem Jenkinsem účetní systém Credit Commons Protocol (dostupné na <https://www.mutualcredit.services/credit-commons-protocol>), který může pracovat s jakýmkoli účtovacími jednotkami (národní měna, jednotky času, jednotky energie).
- 7 LETS je zkratka pro *Local Exchange Trading Systems*, tedy „systémy místního výměnného obchodu“, někdy jsou označovány jako výměnné kruhy – forma bezpečnější směny. Více např. na <http://lets.ecn.cz/>
- 8 Časové banky podporují vzájemnou výpomoc v komunitách – hodina poskytnuté pomoci znamená

- ná zároveň nárok na pomoc od někoho jiného. Více viz: <https://timebanks.org/>
- 9 Reiff, Nathan. *Decentralized Autonomous Organisation (DAO): Definition, Purpose, and Example*. Dostupné z: <https://www.investopedia.com/tech/what-dao/>
 - 10 Více na: <https://creditcommonsociety.org/>
 - 11 Viz <https://www.meetup.com/circular-trade-analytics/>
 - 12 Viz <https://www.localloop.network/>
 - 13 Více na <https://economicspace.agency/>
 - 14 Bryan, D., López, J., Virtanen, A., *Protocols for Postcapitalist Expression. Agency, Finance and Sociality in the New Economic Space*. Colchester, New York, Port Watson. Minor Compositions, 2023. Kniha a jejímu dalšímu rozpracování se věnuje webová stránka <https://discourse.ecsa.io/>

ThDr. Jiří Silný (jirisilny3@gmail.com) je pedagog a publicista aktivní v několika nevládních organizacích a družstvech.

Recenze

Sociální politika

Miroslav Beblavý

Mertl, Jan a kol: Sociální politika, 7. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, 472 stran, ISBN 978-80-7676-675-4

Táto recenzia hodnotí vysokoškolskú učebnicu „Sociální politika“ od doc. Jána Mertla a kolektívu. Kniha je aktuálna a odborne vyvážená, poskytuje komplexný pohľad na sociálnu politiku v Českej republike s komparatívnym uhlom. Kým učebnica exceluje v pokrytí mnohých kľúčových tém, vrátane dôchodkového systému, jej prístup môže byť niekedy príliš preskriptívny. Učebnica by mohla tiež viac reflektovať dynamiku trhu práce a začleniť viac zahraničnej literatúry. Napriek týmto nedostatkom je kniha cenným príspevkom do štúdia sociálnej politiky.

Sociální politika je jedním z nejdůležitějších pilířů moderního státu a má velký vliv na kvalitu života občanů. Je to nástroj, prostřednictvím kterého stát intervnuje v sociální sféře s cílem zmírnit nerovnosti, poskytovat podporu zranitelným skupinám a zabezpečovat sociální soudržnost. Zanedbaní sociální politiky může vést k zvýšeným sociálním napětím, nerovnostem a může dokonce destabilizovat společnost jako celek. V době rostoucí globalizace, technologických změn a sociálních výzev, jako jsou například stárnutí populace nebo migrace, je důležitým pochopením a efektivní implementací sociální politiky klíčové.

Ako externý profesor sociálnej politiky na Sciences Po v Paríži si veľmi dobre uvedomujem význam a komplexnosť sociálnej politiky v súčasnej dobe. Vo Francúzsku, krajine s bohatou históriou sociálnej politiky, je tento predmet obzvlášť aktuálny v kontexte súčasných sociálnych a politických výzev, ako sú migrácia, starnutie populácie alebo rastúca nerovnosť. Preto

si cením príležitosť recenzovať diela, ktorá prispievajú k bohatému a nuansovanému pochopeniu tejto kľúčovej témy.

Recenzia vysokoškolskej učebnice s názvom „Sociální politika“ od autorského kolektívu vedeného doc. Jánom Mertlom je mimoriadne aktuálna, najmä v súčasnom kontexte dynamicky sa meniacich sociálnych a politických podmienok. Knihu môžeme vnímať ako dôležitý nástroj pre pochopenie fungovania sociálnej politiky, ktorá je jedným z kľúčových aspektov každej spoločnosti. Cieľom tejto recenzie je zhodnotiť obsah, formu, relevanciu a aktuálnosť tejto knihy.

Jedným z kľúčových aspektov, ktoré stojí za zmienku, je prechod vedenia autorského kolektívu z prof. Krebsa na doc. Mertla, pričom prof. Krebs ostáva spoluautorom. Toto je dôkazom kontinuity, ale zároveň i obohatenia obsahu, čo dodáva knihe relevanciu a aktuálnosť. Toto je už siedme aktualizované vydanie, čo iba potvrdzuje jej význam v akademickom prostredí.

Odbornosť autorského tímu je na vysokej úrovni. Kniha bola napísaná kolektívom desiatich autorov, čo je garanciou širokej odbornosti a kompetencie v pokrytí rôznych aspektov sociálnej politiky. Táto komplexnosť je nesmierne dôležitá pre pochopenie témy, ktorá sa dotýka prakticky každej sféry spoločnosti.

Štruktúra knihy je dobre premyslená a obsahuje 18 kapitol pokrývajúcich všetky hlavné oblasti, vrátane širšieho poňatia sociálnej politiky ako vzdelávacie, bytovej či zdravotnej politiky. Avšak, jedným z nedostatkov je relatívne málo pozornosti venovanej trhu práce a aktívnej politike trhu zamestnanosti, zatiaľ čo veľa pozornosti sa venuje dôchodkovému systému, vrátane samostatnej kapitoly o doplnkovom dôchodkovom poistení.

Kniha zaujímavou kombinuje deskriptívny a analytický prístup, ktorý je dôležitý pre komplexné pochopenie sociálnej politiky. Analyzuje situáciu v Českej republike a prináša prehľad možných politických riešení. Avšak, kniha má tendenciu k preskriptívnemu prístupu, kde predpokladá existenciu len jednej správnej možnosti. Tento pohľad môže byť v niektorých

prípadoch problematický, najmä vzhľadom na rôzne trade-offs a politické preferencie, ktoré sú v sociálnej politike často prítomné.

Hoci je dôraz na Českú republiku, kniha nezanedbáva komparatívny prístup, čo je dôležité pre širší kontextuálny rámec. Napriek tomu komparatívny uhol niekedy používa klišé o tom, „ako to robia vo vyspelých krajinách“.

Výber citovanej literatúry je široký, ale možno by bolo vhodné zvážiť začlenenie väčšieho percenta zahraničnej literatúry, aby bol zabezpečený globálnejší pohľad na diskutované témy.

Osobitne hodnotné sú kapitoly systémového charakteru, ktoré sa venujú histórii a logike sociálneho systému. Tieto kapitoly (2, 3, 6) poskytujú silný teoretický rámec a základ pre pochopenie ostatných sekcií.

Záverom: kniha „Sociální politika“ od autorského kolektívu vedeného doc. Jánom Mertlom je nesporným prínosom do akademického diskurzu o sociálnej politike. Jej silnými stránkami sú komplexnosť, odbornosť autorského tímu a aktuálnosť v rámci dynamicky sa meniacich sociál-

nych a politických podmienok. Navyše, štruktúra a obsah knihy ponúkajú čitateľovi široký prehľad témy, ktorá sa dotýka života každého občana.

Je pravda, že kniha má určité nedostatky, najmä v oblasti trhu práce a v preskriptívnom tóne niektorých analýz. Napriek tomu však tieto nedostatky neznižujú jej celkovú hodnotu ako významného zdroja pre všetkých, ktorí sa snažia pochopiť komplexnú a náročnú oblasť sociálnej politiky. Dôkladná analýza, vynikajúca odbornosť a relevantnosť tejto knihy robia z nej vhodnú súčasť akademických knižníc a študijných programov zameraných na sociálnu politiku. V kontexte súčasných výziev, ktorým čelí spoločnosť, je tento typ materiálu nielen vítaný, ale priam nevyhnutný.

Doc. Ing. Miroslav Beblavý, PhD. (miroslav.beblavy@cbspri.sk) je Adjunct Professor of Social Policy na Sciences Po v Paríži a CEO spoločnosti CB ESPRI Impact One, investičného fondu pre sociálnu ekonomiku v SR. Adresa: Miroslav Beblavý, CB ESPRI, Staromestská 3, 81104 Bratislava, Slovenská republika.

Tichá dřina: dělnictví a třída v továrně Baťa

Jan Mertl

Nedbálková, Kateřina: Tichá dřina: dělnictví a třída v továrně Baťa. Praha: Display – sdružení pro výzkum a kolektivní praxi, 2023 (2. vydání), 297 stran, ISBN 978-80-908903-0-5

Kniha Tichá dřina je zdařilou sondou do sociální reality výrobních podniků využívajících manuální práci. Ukazuje sociální situaci jednotlivých aktérů, primárně dělníků a dělnic, a hodnotí jejich existenci ze všech podstatných úhlů pohledu. Připomíná, že i když v současné společnosti je podíl takovéto práce nižší, než býval, je stále významná a pro určité sociální skupiny je hlavním způsobem jejich obživy. Autorka se nevyhýbá problematickým či nepopulárním stránkám tématu a seriózně mapuje zvolenou oblast zájmu. Knihu tak lze doporučit všem zájemcům o způsob fungování současného trhu práce a mikrosvět obuvnické továrny.

Kniha Kateřiny Nedbálkové se věnuje tématu, které jako by se do dnešní efektivnosti a lidskými právy nabitě doby ani moc nehodilo. Svět, který ukazuje, je trochu jako z minulých století, kdy probíhala průmyslová revoluce a kdy továrny byly základním prvkem nově se rozvíjejícího kapitalistického hospodářství. Oproti dřívější vazbě člověka na půdu se zejména ve městech začala prosazovat námezdní práce v průmyslových podnicích. To změnilo charakter práce i způsob odměňování a neslo s sebou i řadu sociálních jevů.

Cílem knihy je, jak autorka uvádí, vrátit pojmy jako je třída a dělnictví do současné laické i odborné diskuse. V první kapitole také přesvědčivě zdůvodňuje, proč a vysvětluje zvolený přístup k tématu. Je zřejmé, že takový přístup vyžaduje určitou

odvahu: celá kniha je na řadě míst koncipována jako otevírání míst a otázek, jež svým způsobem překvapí a mluví o věcech, které trápí především neprivilegovanou sociální skupinu – z čehož vyplývá jejich nízká atraktivita pro mainstreamová média, ale o to větší význam a důležitost má pro aktéry samotné. Tvoří totiž jejich každodenní životní realitu, jejíž podoba a úroveň je pro kvalitu životů zásadní.

Celkově je kniha rozdělena do deseti kapitol s krátkými, údernými názvy. I v samotném textu knihy jsou použity výstižné, konkrétní formulace, které se nevyhýbají hodnocení situací či lidí, které je založeno na objektivních, respektive spatřovaných skutečnostech. V tomto směru má kniha vědecky seriózní přístup k tématu, autorka si dává záležet na tom, aby to, co tvrdí a jak

text strukturuje, mělo faktografickou i analytickou hodnotu a nebylo založeno pouze na subjektivním dojmu nebo názoru.

Autorka průběžně pracuje s pojmy, jako je dělnictví a dřina, a podrobně charakterizuje každodenní realitu práce v továrně na boty. Ukazuje, jak to chodí; čtenář získá při čtení knihy pocit, jakoby byl v továrně a okolních prvcích taky přítomen, a v tomto smyslu je zvolené pojetí funkční a je podloženo i osobní zkušeností autorky. Dobře působí také práce s výpověďmi jednotlivých osob, kdy je zachována autenticita jejich vyjádření či postoje a pak organicky navazuje jejich analytické zhodnocení či vysvětlení. Tento prvek je v knize použit opakovaně, a i když zprvu může působit nezvykle či sterilně ve smyslu snahy o objektivizaci a vnější náhled toho, co jsme

právě viděli či slyšeli, pro vyznění a informační hodnotu knihy je vysoce funkční. Je patrné, že autorka velmi dobře rozumí tomu, s čím se setkala, a dokáže čtenáři tuto zkušenost zprostředkovat, aniž by mu nutně podsouvala svůj názor na věc – snad s výjimkou obecného respektu k práci v továrně a lidem, s nimiž se v průběhu psaní knihy potkala.

Tento prvek celou knihou prostupuje a odvíjí se od toho, že předmětem zájmu knihy jsou skuteční lidé, kteří popisovanou práci a životní osudy prožívají a pro něž je hlavním způsobem obživy. I když v současné společnosti už tento typ práce není dominantní, je stále podstatný jak z hlediska vyráběných produktů, tak z hlediska zaměstnanosti v daných regionech. Žel, na to se často zapomíná a spontánně, jak v knize opakovaně vidíme, často vznikají nepříznivé až bizarní situace, na které si musí zaměstnanci zvyknout nebo které, a to je horší, nejsou pro samotný výsledek či pracovní výkon nutné a mohli bychom se jim vyhnout, stačí jen chtít.

V tomto smyslu se kniha dotýká fenoménů, jako jsou prekarizace práce, pracující chudoba, důstojnost zaměstnance, manažerské postupy, význam kolektivního vyjednávání z makroekonomického hlediska i na mikroúrovni, a dalších významných prvků známých z teorie trhu práce a politiky zaměstnanosti. Přínos knihy

spočívá rovněž v tom, že ukazuje konkrétní podobu těchto sociálně-ekonomických

konceptů a dokumentuje tak jejich faktickou existenci v podmínkách konkrétního

podniku a regionu. Můžeme si tedy být jisti, že existují a že se nejedná pouze o zbytečné komplikace chování jednotlivých ekonomických modelů.

Knihu lze tedy doporučit čtenářům, kteří se chtějí seznámit s fungováním výrobních podniků s výraznou potřebou manuální práce a kteří chtějí poznat realitu života současných dělníků a dělnic. Užitečná může být též pro ekonomy zabývající se trhem práce, neboť ekonomické analýzy často realitu nadměrně zjednodušují a to, co je často shrnuto do jedné křivky na grafu, při sociologickém pohledu autorky získává podstatně širší – a lidštější – rozměr. A konečně by knihu mohli ocenit též manažeři či vlastníci podobných podniků. Možná, že by se po jejím přečtení dověděli řadu věcí, které jim z jejich dosavadní perspektivy unikají.

Doc. Ing. Jan Mertl, Ph.D.

(jan.mertl@outlook.com) absolvoval doktorské studium na Národohospodářské fakultě VŠE v Praze u prof. Krebse. Nyní je docentem v oboru hospodářská politika a správa na katedře financí Vysoké školy finanční a správní (Department of Finance, University of Finance and Administration), Estonská 500, 101 00 Praha 10. Odborně se věnuje sociálnímu zabezpečení, veřejným financím a zdravotní politice.

Odborný měsíčník Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR

SOCIÁLNÍ SLUŽBY

www.socialnisluzby.eu

Z obsahu čísla srpen–září:

- Aktuality APSS ČR 5
- Stravování: Bezpečnost potravin v sociálních službách s důrazem na otázky osobní hygieny pracovníků 9
- Institut vzdělávání APSS ČR: Nabídka otevřených kurzů 10
- Odolnější: „Každá infekční nemoc, které se můžeme vyhnout nebo kterou můžeme prodělat s lehčím průběhem, je pro staršího člověka důležitá,“ říká praktická lékařka Astrid Matějková 14
- Sociální služby: „Blbá nálada“ v sociálních službách, před kterou nezavírejme oči, aneb Desatero spokojenosti 18
- Rozhovor: „S úsměvem jde všechno líp“, říká Pečovatelka roku Lenka Musilová 21
- Nutriční péče: Výzvy pro nutriční péči v pobytových zařízeních sociálních služeb 22
- Technologie: Kybernetická bezpečnost pro manažery v sociálních službách 24
- Dobrá praxe: Tísňová péče: Když pomoc je vždy na dosah 28
- Psychologie: Prevence duševních poruch a jejich rehabilitace, 3. díl 40
- Právní poradna: Stravenka při nepřetržitém provozu 43
- Náhradní péče: Umísťování dětí do pěstounské péče 46
- Statistika: Stárnutí populace v ČR a dopady na budoucnost trhu práce 56
- Veřejný ochránce práv: Autonomie vůle a zajištění přiměřeného managementu potřeb klientů s demencí 58

Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR
a Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR vyhláší

15. Týden sociálních služeb

Společně nacházíme cestu

2.–8. 10. 23

Partneři Týdne sociálních služeb ČR

Armáda spásy ČR | Asociace veřejně prospěšných organizací ČR | Česká unie neslyšících | Diakonie ČCE | Hlavní město Praha | Karlovarský kraj
Kraj Vysočina | Královéhradecký kraj | Liberecký kraj | Město Prachatice | Moravskoslezský kraj | Národní rada osob se zdravotním postižením ČR
Olomoucký kraj | Pardubický kraj | Plzeňský kraj | Slezská diakonie | Statutární město Ostrava | Statutární město Brno | Středočeský kraj
Ústecký kraj | Jihočeský kraj | Unie zaměstnavatelských svazů ČR | NADĚJE | Nadační fond ŠKODA AUTO | Diecézní charita Brno

Mediální partneři

www.tyden-socialnich-sluzeb.cz

The battle for places

The book addresses the issue of social exclusion. The authors consider this topic in the broader context in which they characterise contemporary society as an arena in which various forms of economic, social, symbolic and psychological violence are manifested simultaneously. They derive their diagnosis from the changes that contemporary society has experienced over the last four or five decades, based on which they analyse the different types of reactions of those who are economically, socially and personally unsuccessful as a result of these changes and who find themselves among the socially excluded. In conclusion, the authors consider those parameters that would have to change in our type of society so that the fight against exclusion is given a chance of success and is not reduced to the mere administration of exclusion as, unfortunately, happens all too often today.

The design of social transformation

The text comprises a report on the "Infrastructures for Regeneration, Design, Collaborative finance and New economic media towards a living economy" seminar held in Brno (30 May 2023), which addressed the potential for re-orienting the economic system towards greater sustainability and justice via the application of alternative models of financing and production employing innovative procedures and technologies. A number of top experts presented topics at the seminar that have only recently found their way into the public debate in the Czech Republic on the organisation of society. The main positive outcomes of the event concerned the theme of combining new technologies with proven community management methods and the connection of alternative economic theories with the practical tools required for their implementation.

Review of the book "Social policy" – Mertl, Jan et al.: Sociální politika. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, 472 pages, ISBN 978-80-7676-675-4

This review provides an assessment of the university textbook "Social Policy" by Ján Mertl et al. The book is both up-to-date and expertly balanced and provides a comprehensive overview of social policy in the Czech Republic from the comparative perspective. Although the textbook excels in terms of covering many of the key topics, including the pension system, its approach is occasionally a little too prescriptive. The textbook would also benefit from providing a deeper insight into the dynamics of the labour market and incorporating more references to foreign literature. Despite these shortcomings, the book provides a valuable contribution to the study of social policy.

Review of the publication "Silent graft: labour and class in the Baťa factory" – Nedbálková, Kateřina: Tichá dřina: dělnictví a třída v továrně Baťa. Praha: Display – sdružení pro výzkum a kolektivní praxi, 2023, 297 pages, ISBN 978-80-908903-0-5

The book Silent Graft investigates the social reality of manufacturing companies that employ manual workers. It reveals the social contexts of the various actors, primarily manual workers, and provides an assessment of their existence from a range of important viewpoints. The author reminds the reader that even though the share of such work is significantly lower today than it used to be, it remains significant and, for certain social groups, it is the main way in which they earn their livelihoods. The author does not avoid problematic or unpopular aspects of the topic and manages to effectively map the area of interest. The book can, therefore, be recommended to all those interested in the way in which the current labour market functions via the example of the micro-world of a shoe factory.

Hlavní náplní ústavu je aplikovaný výzkum v oblasti práce a sociálních věcí na regionální, celostátní i mezinárodní úrovni formulovaný podle aktuálních potřeb orgánů státní správy, popřípadě neziskových či privátních subjektů. Ústav vykonává konzultantskou činnost pro uživatele výsledků výzkumů a organizuje semináře a konference. Výzkumné projekty se každý rok připravují ve spolupráci se zainteresovanými subjekty s ohledem na kontinuitu vývoje vědy a výzkumu v předemných oblastech. Mezi hlavní výzkumné zájmy ústavu patří:

- trh práce a zaměstnanost,
- sociální dialog a pracovní vztahy,
- sociální ochrana,
- rodinná politika,
- příjmová a mzdová politika,
- rovné příležitosti,
- teorie sociální politiky.

Významnou činností ústavu je poskytování komplexních knihovnických a informačních služeb z oblasti práce a sociálních věcí, které zajišťuje oddělení knihovnicko-informačních služeb. V rámci jeho činnosti je kontinuálně budován a zpracováván fond domácích a zahraničních informačních pramenů z uvedené oblasti, ale i z příbuzných oborů a průřezových vědních disciplín.

The RILSA's main role is applied research on labour and social affairs at regional, national, and international levels, formulated in accordance with the current needs of the state administration, and in some cases the non-profit sector and private clients. The Institute provides consultancy for the users of research results and organizes seminars and conferences. Research projects are prepared each year in collaboration with interested parties, with regard to the continuity of science and research in the areas in question. The Institute's main research interests include:

- labour market and employment,
- social dialogue and labour relations,
- social security,
- family policy,
- wages and income policy,
- equal opportunities,
- social policy theory.

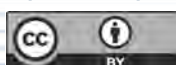
An important activity of the Institute, essential for carrying out its research objectives, is the provision of comprehensive library and information services in the field of labour and social affairs. This is done by RILSA's library and information services department.

Kontakt

Dělnická 213/12, 170 00 Praha 7, Czech Republic, tel. +420 211 152 711, <https://www.rilsa.cz>

FÓRUM sociální politiky

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.

MK ČR E 17566
ISSN 1803-7488 online

